

2294

ION MUȘLEA

VIATA ȘI OPERA
DOCTORULUI VASILIE POPP
(1789—1842)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

EXTRAS DIN ANUARUL INSTITUTULUI
DE ISTORIE NAȚIONALĂ, VOLUMUL V.

CLUJ
INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“
1 9 2 8

Viața și opera
Doctorului Vasilie Popp
(1789 – 1842)

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201201828

2294

Viața și opera Doctorului Vasilie Popp (1789—1842)

„Pentru Dumnezeu, dar biografia lui Petru Maior, Șincai, Klain și încă a unora nimeni n'are răvnă din viețuitori să o lucreze ?“
Barișu, *Foaiete pentru Minte*, 1839, p. 97.

Suntem încă departe de a cunoaște amănunțit opera și, mai ales, viața învățaților și literaților noștri din întâiele decenii ale secolului trecut. Asupra celor cari au avut un rol cultural deosebit de important în această epocă de scuturare de ceea ce era străin în școala noastră, de emancipare și de inițiativă, ni s'au dat în sfârșit, după războiul abia, monografii bune: asupra lui Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi. Cei cari au avut un rol mai puțin preponderant, cu toate că au lăsat o groasă dâră de lumină în urma lor, cu toate că sunt pentru noi Români deschizători de drumuri și inițiatori în domenii multiple, sunt departe de a fi cunoscuți cum se cuvine.

Unul dintre aceștia e și doctorul Vasilie Popp. Un deschizător de drumuri în trei direcții așa de deosebite: bibliograf, autor medical și folklorist. El e cunoscut mai ales pentru întâiul titlu ce-i atribuim aici, prin „Disertația asupra tipografiilor românești“ (1838). Cu lucrarea „Despre apele minerale dela Arpătac, Bodoc și Covasna“ (1821) „prima lucrare științifică scrisă de un medic român din Ardeal în limba maternă“, își propune să se ocupe amănunțit Doctorul V. Bologa, care ne-a dat prețioasa „Contribuție la istoria medicinei din Ardeal“¹. Ca folklorist, Popp e complet necunoscut. E o lacună, pe care vom încerca să

¹) Cluj, 1927., p. 30.

o umplem în acest studiu, cu atât mai mult cu cât importanța sa ca folklorist iese din domeniul național.

Înainte de a trece la această latură a operei lui Vasilie Popp, să ne oprim întâiu la viața sa. Ca și opera, ea e foarte puțin cunoscută, deși amândouă sunt tot atât de variate și de interesante. O seamă de broșuri latinești ale lui, n'au fost cunoscute până acum nici măcar cu numele. La fel s'a întâmplat cu un manuscris important din mai multe puncte de vedere. Le vom încadra în biografia sa, pe care vom căuta să o dezvoltăm în cele următoare.

Date prea multe asupra vieții lui nu avem¹. Cele mai numeroase știri le găsim într'un articol-necrolog al lui Gheorghe Barițiu² publicat un sfert de veac după moartea lui Popp. Barițiu îi fusese bun prieten, cum vom vedea mai încolo, și cei doi bărbați purtaseră o corespondență asiduă; părți din ea ni se dau chiar în articolul amintit. Înainte de data așezării lui Popp la Brașov, Barițiu nu știe însă aproape nimic despre el. Alte câteva informații despre doctorul Popp găsim în istoria „Seminarului Veniamin“ dela Iași. Unele perioade ale vieții sale sunt însă complet necunoscute; așa se și explică supozițiile greșite asupra originii și anilor lui de școală³.

„Păcat că nu putem ști mai multe despre acest fruntaș printre întâii cărturari români cu diplome înalte ai

¹ În *Serbarea școlară de la Iași* (Iași, 1885, p. 240, notă), regretatul Xenopol mărturisește că „asupra lui Vasile Pop n'am putut dobîndi nici o informațiune“.

² *Dr. Vasile Popu*, în „*Transilvania*“, I (1868), pp. 129—135, 161—167.

³ Dl Iorga (*Istoria literaturii în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 23) îl credea brașovean „desigur fiu de negustor“. Dl Bogdan-Duică (*Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 13, nota 3), găsind în broșura despre examenele de la gimnaziul piarist din Sibiu din anul 1802, un Român cu numele Vasile (Basilius) Popp, ne spune: „Vasile Popp este Dr. V. Popp, autorul cunoscutei prefețe la Psaltirea lui Pralea și al Disertației despre tipografiile românești“, și că el era blăjan. După cum vom vedea îndată, Popp nu era nici brașovean nici blăjan, nici nu avusese ce să caute la liceul din Sibiu.

Romînilor din Ardeal“, zicea dl Iorga. Ne bucurăm că cercetările făcute de noi ne permit să umplem un gol în istoria literaturii noastre și să aruncăm puțină lumină asupra unuia din cei mai învățați, mai capabili și mai însușețiți Români ai timpului.

După moartea lui Popp, Barițiu cere informații — desigur în vederea articolului-necrolog ce voia să scrie — tovarășilor de tinerețe ai doctorului Popp asupra datei și locului nașterii lui. Află astfel că s'ar fi născut în Martie 1787. Socotind însă după registrul de clasificare al Liceului catolic din Cluj, unde în 1808 Popp e arătat ca având 19 ani, el trebuie să se fi născut în 1789. Barițiu dă ca loc al nașterii: „comuna Timitelnicu pe Câmpia“, pe care trebuie să o citim Chimitelnicul de Câmpie (Mezőkeménytelke), astăzi numită Cipăieni, din județul Turda (comună situată la o distanță aproape egală de Cluj și Târgu-Mureș). Asupra locului nașterii nu încapă nici o îndoială¹. Il găsim indicat și în registrele liceului din Cluj: Popp însuși în două din elegiile sale latinești, tipărite la Viena în 1813 și 1814, indică sub numele său: „Transilvanus Mező-Keménytelkiensis“. Din prefața Disertației sale asupra înmormântării la Români (1817), mai aflăm că „s'a născut din tată și din strămoși slujitori la altarul Domnului“.

Barițiu însemnează, vag, că Popp „învățase mai multu în Clusiu“. Cercetările noastre ne permit oarecari precizuni: o notă (b) de pe pagina 14 a elegiei sale latinești scrisă în cinstea medicinei (Viena 1813), ne indică locul unde Popp și-a început studiile: „.....civitas Agropolis: ubi Poeta anno 1801 studiis initium fecit, et Humanioribus, ut ajunt, operam navavit, quibus Claudiopoli a. 1810 coronidem imposuit“².

¹ Bătrânul preot din Cipăieni-Chimitelnic, Dl. Harșian, ne-a comunicat că în sat nu se știe absolut nimic de Popp și familia lui.

² Afirmația d-lui Bogdan-Duică (*Gheorghe Lazăr*, p. 13 nota 3) după care acel Vasile Popp care figurează în broșura

Astfel Popp face gimnaziul la Tg.-Murăș (Agropolis), în școala catolică de sigur, în ale cărei registre totuși nu i-am putut da de urmă. De aici trece la Cluj spre a-și termina „umanitățile“¹, dar nu putem preciza în ce an s'a întâmplat această trecere. Bănuim că n'a venit la Cluj înainte de 1807. În registrele liceului piarist îl găsim o singură dată², la 1808, în „Informatio de prima classe Philosophiae pro semestri secundo anni 1808“, ca *Papp Basilius Senior*³ *Valachus Libertinus Cofmita]tus Thor-densis Kemény Telke*. Se mai spune că e de 19 ani, greco-catolic, și are cele mai bune note posibile: 1 la „Morum in classe“ și „Mathematica Pura“, 1 E[minent] la „Doctrina Religionis, Metaphisica et Philosophia moralis“ și „Historia Universalis“. Tot de aici aflăm că locuia în Seminarul Sf. Iosif, întreținut dintr'o fundațiune „Babiana“ care nu era alta decât a episcopului Blajului Ioan Bobb⁴.

Despre anii petrecuți la Cluj avem și alte dovezi, deoarece aici își începe Popp activitatea sa literară. La 1808

BCU Cluj / Central University Library Cluj

despre examenul din 1802 al gimnaziului din Sibiu, ar fi autorul Disertației despre tipografiile românești, cade după această mărturisire a lui Popp însuși. Ce ar fi căutat el la Sibiu, când la un pas de Chimitelnicul lui avea cele două licee din Tg.-Murăș și alte vreo trei la Cluj, dintre cari pe cel mai vestit, al Piaristilor, l-a și frecventat? Vasile Popp, de care amintește Dl Bogdan-Duică credem că este un sibiian, acelaș poate cu „Papp Basilius junor, Valachus, Sede Cibiniensi, neunit din Rusnyak“ (sic! poate Rușciori) pe care-l găsim în clasificatia întâiului an de filosofie a liceului din Cluj, semestrul II al anului 1808, alături de Basilius Papp al nostru, care e însemnat ca „senior“, deși are aceeași vârstă.

¹ Asupra liceelor din Transilvania după 1800 și în special asupra celui în care a învățat Popp (Liceul piarist din Cluj), vezi Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 10.

² Cele mai multe din registrele anilor în cari Popp a fost la Cluj nu se mai găsesc.

³ Acest „senior“ care-l deosebia de omonimul său din Rușciori, de care-am vorbit mai sus ~~p. nota 4~~, îl întâlnim și pe întâile două „elegii“ latinești pe cari le publică în 1808.

⁴ Această dăruise într'adevăr, în 1806, suma de 14000 florini seminarului clujan (vezi Arhivele Statusului Catolic din Cluj).

apare întâia sa publicație, de care avem cunoștință, o „Elegie“ în care plânge, în hexametri latini, moartea profesorului său Carol Moger (Fig. 1. Biblioteca Muzeului Ardelean (Biblioteca Universității din Cluj), 16/11 cm., 4 foi). Broșura nu ne spune despre autorul ei decât că era școlar și „alumnus“ în Seminarul Sf. Iosif.

ELEGIA

Qua

SPECTABILI AC CLARISSIMO

Viro

CAROLO MICHAELI MOGER

IN

LYCEO REGIO CLAUDIOPOLITANO

Chymiae. Metallurgiae. Historiae Naturalis

Et Technologiae

BCU Cluj Rom. Lit. E. S. I. S. C. R. I.

PUBLICO ORDINARIO

Parentat

BASILIIUS PAPP Senior.

Pius Defuncti

Discipulus & in Regio S. Jos. Seminario Alumnus

Anno Aerae Christianae 1808.

Claudiopolis

Typis Coll. Reformatorum 1808.

FIG. 1.

În acelaș an 1808, Popp scoate o altă elegie, aceasta în cinstea guvernatorului George Banffi (Fig. 2. Biblioteca Muzeului Național din Budapesta, 16/11 cm., 4 foi). Nici din ea nu aflăm mare lucru despre Românul de pe Câmpie care mânuia atât de ușor metrul clasic, ci doar că era în „logica“.

Cât timp va mai rămânea la Cluj, Popp ne va da în fiecare an câte o elegie. Toate sunt laude în hexametri plini de personaje istorice antice și de peisagii și comparații mitologice — pe cari autorul le explică la tot pasul în notele din subsol. La 1809 apare o elegie în cinstea colegului său Emeric Wass, nepot al aceluia conte Nemes de Hidvég cu care Popp era legat și de care va fi vorba mai

ELEGIA

EXCELLENTISSIMO

^{ac}
ILLUSTRISSIMO DOMINO
CŌMITI

GEORGIO BĀNFFI

L. B. de LOSONTZ

S. C. R. ET A. M. CAMERARIO, STATUS

ACTUALIS INTIMO CONSILIARIO, IN-

SIGNIS ORDINIS SANCTI REGIS

STEPHANI MAGNAE CRUCIS

EQUITI,

MAGNI PRINCIPATUS TRANSILVANIAE,

PARTIUMQUE EIDEM REPLICATARUM

GUBERNATORI REGIO

ET REGNI EJUSD. MAGNI PRINCIPATUS

GUBERNII PRAESIDI;

Devotissimo animo oblata

DIE ONOMASTICO

à BASILIO POPP

Seniore Logico

Et in Regio Seminario S. Iosephi Alumno

Anno aerae christianae

quo:

paX tranqVILLa polJ, sIC Vi sol, svLgear Ipsi,

sItqVe CoMet LVbrClIs qVels Libet ILLa VILs

Clau di opoli

Typis Coll. Reformatorum 1808.

FIG. 2.

incolo (Fig. 3. Biblioteca Muzeului Ardelean (Biblioteca Universității din Cluj), 16,11 cm., 6 foi), din care aflăm că în acest an era în al doilea an de filosofie.

A patra elegie din timpul petrecut de Popp la Cluj, apare în 1810 (Fig. 4. Biblioteca Muzeului Ardelean (Biblioteca Universității din Cluj), 16,11 cm., 7 foi). Ea e în-

chinată staturilor întrunite la Cluj în acel an, și nu știu cine i-ar fi putut-o cere ori l-a îndemnat să o scrie, dacă nu acelaș conte Nemes. Ea ne informează că Popp își făcea în acest timp întâiul său an de drept. El va fi terminat și pe al doilea (1810/11), asupra căruia n'avem însă nici o știre. Barișiu însemnează doar că „în a. 1811 a mersu la Viena“ — ceea ce corespunde cu eventuala terminare a stu-

ELEGIA

Quam

Illustrissimo Comiti

EMERICO WASS

DE CECE

E LYCEO REGIO

CLAUDIOPOLITANO TERMINATIS

MAXIMA CUM LAUDE STUDIIS

BCU Cluj / Central University Library Cluj
Excedenti cecinit

BASILIUS PAPP

Philosophiæ etc. in alterum Annum

AUDITOR

Claudiopoli

Anno æræ Christianæ

MDCCCIX

Impres Typis Coll. Reformatorum 1809.

FIG. 3.

diilor juridice, care ar fi trebuit să se întâmple în vara aceluiaș an.

În dedicația Disertației despre tipografiile românești, despre care va fi vorba mai încolo, Popp ne vorbește de „timpul de șase ani ce am petrecut în Universitatea Vienei“. Socotind că în vara anului 1817 el își trece acolo al doilea

doctorat, în medicină, și cu aceasta își termină studiile universitare, anul în care a plecat la Viena se dovedește a fi cel indicat de Barițiu: 1811. Popp făcuse la Cluj unul sau doi ani de drept, și iată-l acum plecând departe ca să înceapă o nouă facultate, ba cum vom vedea, chiar două: filosofia și medicina. Urmând dreptul la Cluj, nehotărârea

ELEGIA

A D

INCLYTOS STATUS ET ORDINES TRIUM
NATIONUM MAGNI PRINCIPATUS

TRANSILVANIAE

PARTIUMQUE EIDEM REANNEXARUM

Claudiopoli

AD PUBLICA NEGOTIA TRACTANDA

CONGREGATOS

Per

BASILIIUM PAPP.

Juris Naturae, Publici, Gentium, Civiles
Romani, Theoretici Patriae & cet.

Audito rem

Claudiopoli

Anno Aerae Christianae

MDCCCLX.

Impr. Typis Coll. Reformatorum 1810.

FIG. 4.

lui asupra carierei căreia avea să se dedice trebuie să fi fost din cele mai chinuitoare. Aceasta cu atât mai mult, cu cât dorințele părinților săi nu se împăcau cu ale lui, și nici chiar între ele: tatăl său voia să-l vadă avocat, mamă-sa preot. El începe dreptul, îl lasă și se apucă de medicină. Iată pasajul în care vorbește despre aceste lucruri (în broșura: „Elegia de laudibus medicinae“, Viena 1813 p. 6):

„Namque Togam(b)Genitor, Genitrix mihi pallia suasit(c)
 Haerebamque duas inter et ipse vias.
 Iussa sequor Patris, Matris pia suasa recuso,
 Saepe piis Natis non licet esse piis.
 Iura prius disco, titulorum captus amore,
 (Hoc iter ad titulos tutius esse solet).
 Vidit, et invidit aliis me vester Apollo,
 Et mihi (nam memini) talia verba dedit:
 Quid facis? O! Juvenis nostris aptissimus armis,
 Siste gradu, et nostris fer tua sacra focis“...

b) *Togam*: hoc est statum civilem et quidem strictem politicum.

c) *Pallia*: Statum ecclesiasticum; utrumque qua signum pro re significata ponitur.

Astfel Popp reușește să treacă peste dorința părinților și să se înscrie la medicină.

Pentru întâii ani petrecuți în capitala Austriei ne lipsește orice știre. Dintr'o broșură care apare acolo la 1813 (Fig. 5 Biblioteca Muzeului Ardelean (Biblioteca Universității din Cluj) 18/12 cm., 14 p.), aflăm că Popp urma cursuri de fiziologie și chimie, era deci în primul sau al doilea an de medicină (1812/13). Ce făcuse în anul școlar 1811/12? Pe diferitele sale publicații latinești sau românești, Popp iscălește pretutindeni, începând cu anul 1817, și doctor în filosofie¹. Înainte de a avea știri precise de la Viena, eram aplicați să credem că în acest an Popp și-a preparat doctoratul în filosofie. Astăzi știm că acest examen și l-a trecut abia la sfârșitul anului 1814. În așa numitul „Pedellen-Journal“ al Universității vieneze se găsește următoarele date referitoare la Popp²:

¹ „a frumóselor învățături a Filosofiei și a Medicinii Doctor“ (pe broșura „Despre apele minerale“... 1821) și Disertația despre tipografia; „A. A. L. L. Philosophiae Doctor“ (pe Disertația de la Viena. 1817, „Memoria“ de la 1833).

² Comunicare datorită bunăvoinței d-lui Dr. Goldmann, arhivarul Universității din Viena, căruia-i exprimăm și pe această cale mulțumirile noastre.

„1814 15 Dez. Examen rigorosum ex mathesi et ~~Asphy-~~
sica dom. phil. cand. Ladislai Basili Papp in auditorio
publico.

— 24 Dez. Promotio phil. cand. L. B. Papp“.
Teză de doctorat în filozofie nu avem de la el, pentrucă

E l e g i a

de laudibus Medicinæ

quam

Illustrissimo ac Magnifico Domino Praesi-
di et Directori, item Clarissimis D. D
Professoribus, totique Inclytæ Facultati
Medicæ Vindobonensi.

N o v o a n n o

Muneris instar .

A n i m o d e v o t i s s i m o

BCU Cluj / Ceobit University Library Cluj

L. Basilius Papp,

Transilvanus Mező-Keménytelkiensis, in Antiquissima,
ac celeberrima Universitate Vindobonensi Physiologiæ et
Chemiæ Ordinarius Auditor.

Illustrissimo Comiti Joanni Nemes de Hidvégh
Caesareo Ephobo et in Caesarea Regia Nobili-
um Academia Theresiana Jurium in alterum
Annum Auditori, Dilectissimo Musarum Amico
in perennis observantiae tesseram
dedicata.

V i e n n a e.

Anno aerae christianae.

MDCCCXIII.

FIG. 5.

pe vremea aceea nu se obicinuia așa ceva decât la facul-
tatea de medicină¹.

³ După Asachi, Popp pare a fi întâiul doctor în filosofie
la Români. Într-o notă a Prefecții sale la Psaltirea lui Prălea
(1827), el însemnează întâiele diplome universitare din Muntenia:

El a urmat deci în acelaş timp la filosofie şi medicină, căci în acelaş an 1814, când îşi trece doctoratul amintit, el iscăleşte ca medicinist în anul al treilea. Aceasta pe altă broşură (Fig. 6. Biblioteca Muzeului Ardelean (Bibl. Universităţii din Cluj, 22/17 cm., 4 foi), care pare să fie ultima

E l e g i a ,

q u a m

C a e s a r i A u g u s t o

F r a n c i s c o p r i m o

Austriae Imperatori, Hungariae, Bohemiae, etc.

Regi Apostolico Domino suo Clementissimo.

Dum 16. Junii pompa triumphali Viennam ingrederetur,

s u b

Nomine Europae, quae ejus victricibus armis a jugo, sub quo tam diu genuit, nunc demum liberata est

L a u r e a e i n s t a r

Devoto animo gratulabundus offerebat

L a d i s l a u s . B a s i l . P a p p .

Transilvanus Mezö-Keménytelkiensis in celeberrima et antiquissima
Universitate Vindobonensi Medicinae III. anno Candidatus.

A n n o A e r a e c h r i s t i a n a e ,

M D C C C X I V .

V i e n n a e .

F I G . 6 .

„Titulă Academicească între Tinerimea Valahiei întâi au primit în Academia Parisului George Bibescu la 1824 făcându să Doctor Legilor.... Al doilea iaste Const. Pop.. Acesta sau făcut Doctor Legilor la Academia din Pisa”. De Ardeleni nu aminteşte nimic, poate şi pentru a nu se numi pe el însuşi.

sa elegie din anii de student. Se vede că acum muncia mai mult decât înainte, ori poate să fi ajuns și interpret al Curții, cum iscălește pe disertația cu care și-a trecut doctoratul în medicină la 1817. Lipsindu-ne elegiile, ne lipsesc și știrile despre el din acest timp. Barițiu scria că la 1815 Popp era încă la Viena, ceea ce nouă ne pare natural, el trebuind să rămână întreg anul 1815 și 1816 acolo, pentru terminarea facultății de medicină¹. În acest an e sigur că era interpret al Curții pentru limba românească (linguae valachicae interpres aulicus), titlu pe care-l găsim pe teza sa de medicină tipărită la Viena tot în 1817. Curând după promovarea sa ca doctor el părăsește Viena: în 1817 e la Brașov.

Înainte de a trece la această parte a vieții sale, să ne întrebăm însă cu ce bani putuse el să se susțină la studii atât de îndelungate în străini. De acasă trebuie să fi fost sărac: biet băiat de popă de pe Câmpie. Sărac a rămas toată viața de altfel și a murit tot așa, cum ne spune Barițiu în necrologul amintit². Faptul că mai multe din publicațiile sale latinești din tinerețe sunt închinată diversilor membri ai familiei conților Nemes de Hidvég, și în special capului ei, contelui Adam — acestuia e închinată și teza de doctor în medicină, ba și broșura în onoarea episcopului Leményi — ne-a făcut să bănuim că Popp a fost ajutat de această familie în cursul studiilor sale. Nu e imposibil să fi fost chiar preceptorul aceluși conte Ioan Nemes de Hidvég, căruia e închinată elegia de la 1813 și care era doar cu cinci-șase ani mai mic decât Popp, și se afla în acel an și el la Viena, unde studia dreptul. Aceste dedicații vor fi fost poate și ele un mijloc de a-și achita anumite îndatoriri — dacă ele nu vor fi fost cumva chiar cerute de mecenaji. Iosif Kemény, amintind în al său „Lexicon Eru-

¹ Din „Pedellen-Journal“-ul amintit mai sus, se vede că Popp și-a trecut întâiul examen de doctorat la 10 Ianuarie 1817, al doilea la 21 Martie. Și-a susținut teza (Disputatio) la 14 Iulie, la cinci zile urmând promoția (19 Iulie).

² „Transilvania“, Anul I (1868), p. 129.

ditorum Hungariae et Transilvaniae“, vol. IV (păstrat în manuscris în Arhiva Bibliotecii Universităţii din Cluj) şi despre Popp, ne arată că şi-a dedicat disertaţia contelui Nemes de Hidvég „de al cărui sprijin şi ajutor Popp s'a bucurat adeseori“. Dealtfel Popp însuşi îşi mărturiseşte în această dedicaţie recunoştinţa faţă de conte, pe care-l intitulează „Maecenas amplissimus“, ale cărui binefaceri faţă de el sunt atâtea încât nici nu le poate înşira. Popp precizează chiar că de sprijinul contelui s'a bucurat „în tot cursul studiilor şi în repetite rânduri“; iar Kemény aminteşte că Popp ar fi primit şi bani numerar. Ia că şi disertaţia dela Viena (1817) ar fi fost tipărită cu cheltuiala contelui. Numai astfel ne putem deci explica posibilitatea lui Popp de a face în străinătate studii atât de lungi, cum poate nu făcuse încă Român până atunci.

Dar cel care avea să fie întâiul nostru bibliograf şi folklorist a numărat între mecenajii săi chiar membri ai casei domnitoare a Austriei. Ne-o mărturiseşte el însuşi în dedicaţia Disertaţiei despre tipografia făcută arhiducelui Ferdinand de Este: „Io adevărat, că prin închinarea aceştii cărţişoare nu am vrut altceva decât a arăta umilita mea mulţămintă, cu care eram datoriu Crăiescului Prinţ şi Arhiducă *Maximilian* pentru multele şi adevărat părinteştile ajutorinte, ce au făcut cu mine în timp de şase ani ce am petrecut în Universitatea Vienii, şi aceasta am vrut a o face de faţă..“ Cum va fi ajuns Românul nostru de pe Câmpie la arhiducele Maximilian — nu prea vedem. De reţinut, din această dedicaţie, că acest Crăiesc Prinţ „limba românească aşa din fundament o au învăţat cât cu dreptul între cei mai de frunte Filologi ai aceştii Limbi să poate număra“. Ne întrebăm dacă Popp nu va fi fost chiar el cel ce a întredus în studjul limbii noastre pe arhiducele Maximilian, căruia îi va fi fost recomandat poate de vechiul său sprijinitor, contele Nemes, care în calitatea sa de camerier şi consilier intim al împăratului era un familiar al Curţii. Tot prin Maximilian s'ar putea să fi ajuns apoi Popp şi interpret al Curţii.

Tot aici credem că e locul să vorbim şi de numele lui. Pe Popp îl cunoaştem într'adevăr sub trei nume: la Cluj, pe elegiile sale latineşti (1809—10), el iscăleşte Basilius Papp, pe lucrările publicate la Viena (1813—17) el a devenit L. sau Ladislaus Basilius Papp, nume pe care-l întâlnim şi pe „Memoria“ de la 1833 închinată episcopului Leményi, pe un act de la examenele şcolii din Braşov din 1827¹, ca şi pe nişte cereri adresate în 1820 şi 1828 Magistratului aceluiaş oraş. În ştirile ce le avem despre el de pe vremea când era profesor la Iaşi (1820—21) îl cunoaştem însă numai ca Vasilie Popp. Tot aşa pe cărţile sale „Despre apele minerale“ şi „Disertaţie despre tipografii“; şi celelalte lucrări şi articole sunt iscălite simplu Vasilie Popp. La acel Ladislau mai revine doar odată, în dedicaţia Disertaţiei despre tipografii (1838), când iscăleşte L. Vasilie Popp, poate în dorinţa de a fi recunoscut de Arhiducele Maximilian, care-l cunoştea probabil numai ca Ladislaus Papp.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Această variaţie de nume — vorbim de cel de familie — nu era ceva neobicinuit în epoca aceasta. La Popp poate să fi fost o influenţă, o sugestie, ori o impunere a profesorilor săi unguri de la Târgu-Murăş şi Cluj, ori chiar a contelei Nemes. I se va fi părut lui Popp că acest nume (Papp) sună mai frumos pe publicaţiile sale latineşti? căci l-a păstrat chiar după ce îşi terminase studiile (Actele de la Braşov din 1820 şi 1828, lauda lui Leményi din 1833). Pe cărţile sale româneşti el nu iscăleşte însă decât Vasilie Popp. Sigur e că necunoaşterea lui până acum, necercetarea lucrărilor lui şi în special a aceleia atât de importante, cu care ne vom ocupa în partea a doua a acestui studiu, se datoreşte şi acestui nume, de care probabil cercetătorii nu aveau cunoştinţă. În ce priveşte pe „Ladislaus“ care apare pe o parte din broşurile sale latineşti, avem de a face probabil tot cu o influenţă ungurească, în această limbă

¹ Cf. A. Bârscanu, *Istoria şcolilor centrale române gr. or din Braşov*, Braşov, 1902, p. 16.

pentru numele „Vasile“ obicinuindu-se mai mult „Lászlo“ (Ladislău) decât „Vazul“. Popp a întrebuintat pe tipăriturile sale latinești din Viena și pe câteva din cele din Ardeal amândouă aceste nume, cari nu însemnează mai mult decât acel „Vasile“ pe care-l vom vedea în curând pe publicațiile sale românești.

* * *

Anul venirii lui Popp la Brașov, Barițiu nu l-a putut afla cu nici un preț, nici chiar de la bătrânii localnici. Credem că aceasta s'a întâmplat imediat sau curând după promovarea sa ca doctor: deci în a doua jumătate a anului 1817. Dovezile le găsim într'o cerere adresată de Popp Magistratului din Brașov la 29 Martie 1820¹. În ciorna răspunsului Magistratului la această cerere, se spune că Popp s'ar găsi la Brașov „de-aproape trei ani“ — ceea ce ne duce deci la 1817. Această ciornă — din care nu dăm decât un pasaj, deoarece e extrem de defectuoasă și în anumite părți absolut ilegibilă, — e importantă pentru că ne arată activitatea lui Popp la Brașov în întâii săi ani. La cererea sa din 1820 el anexase două certificate — pe cari, spre marel nostru regret nu le-am putut afla — unul eliberat de Comunitatea românească din Schei, celălalt de „Compania Grecească“. În amândouă se arată — știm din ciorna amintită care le rezumă — că doctorul Popp „sowohl der reichen, als armen Volks Classe ohne Unterschied, in den gefährlichsten Krankheits Umständen mit der Artzlichen Hülfe, mit unermüdeten Fleiss, u. einer... Moralität... mit einem glücklichem Erfolg beyfindet.....“.

Astfel, Popp a fost întâiul doctor român al Românilor din Brașov și mai ales al celor din Schei. Pe baza activității lui de trei ani între ei, el cere Magistratului, să-i elibereze un certificat pentru a obține dreptul de liberă practică. Popp va fi continuat, de sigur, și după primirea lui, să ajute tot așa de desinteresat pe bolnavii români. Dar practica îi lăsa destul timp și pentru altă activitate.

¹ Arhiva orașului Brașov, No. 1783—1820.

La Brașov își scrie el întâia broșură în românește: „Despre apele minerale dela Arpătac, Bodoc și Covasna“ (Fig. 7. 16 11 cm., 2 foi, 36 pagini).

Deși cartea apare la 1821, încheierea prefetei: „Scrisam în Brașov 15 Aprilie 1820“, ne arată că ea era gata

ДЕСПРЕ
АПЕЛЕ МИНЕРАЛЕ

ДЕЛА

АРПЪТАК, БОДОК,

ШЪ

КОВАНЪ,

ШЪ ДЕСПРЕ

А ПЪРВЕМИНЦАРИ ДЪ АЧЕЛШРАШЪ ДЪ ДЕСКЛАМНИТО

ПАТРИИ.

Скритъ пентръ Бинеле КомѸм

орла

ВАСИЛИЕ ПОПП.

в Физикохимуръ гезцетѸрѸ ѓ ФилозофичѸ шѸ ѓ МедичѸ ДѸфтшур.

СкитѸ Дъ ТипографѸмъ лѸа ІшѸапъ БѸртъ,

1821.

FIG. 7.

înainte cu un an. Nu cade în atribuțiunile noastre să ne ocupăm cu fondul acestei „prime lucrări științifice scrise de un medic român din Ardeal în limba maternă“ cum o numește doctorul V. Bologna care a promis chiar să se ocupe mai amănunțit de ea. Noi vom releva doar câteva chestiuni cari arată evoluția lui Popp și concepțiile lui —

cari nu au nimic de a face cu medicina, ci mai mult cu omul de cultură generală, cu filologul și istoricul literar. În acelaș timp am ținut să relevăm această raritate bibliografică; ea nu se găsește nici la Academia Română, nici la Cluj și nici la Sibiu — locul tipăririi ei. Exemplarul utilizat de noi aparține Bibliotecii Liceului Honterus din Brașov.

Arătând, în prefață, că a scris broșura aceasta spre a face pe oameni să evite anume greșeli, ce fac în întrebuințarea apelor minerale, Popp ajunge să ne vorbească de lucruri interesante. „Scopul meu — zice el — iaste Binele comun nu slava, nu cinstea a mă vedea și eu învățat. De vream vâna acestea, scriam ieu Alexandrii, Agathanghele și înfruntări asupra Jidovilor¹. Cărți cu adevărat, întru acest veac luminat! care mai mult întuneacă decât luminează mintea. Și totuși să află mulți, care mai bucuros pierd neprețuita vreme cu acestea, decât cu cetirea Istoriei Nației sale, cu o pedagoghie, sau viața nescaror Bărbați vestiți, din care să poată culege ceva spre folosul său și al Nației“.

Cât dispreț la doctorul proaspăt debarcat din cetatea Vienei pentru Alexandria, care legăna tinerețele și bătrânețele connaționalilor săi rămași în țară. El înțelegea poate ca în astfel de povești să se complacă poporul, cerea însă cărturarilor să citească altceva!

Dintr'un pasaj al broșurii acesteia, aflăm și cât de teimeinică era la doctorul Popp nu numai cunoștința limbilor clasice, ci și a celor moderne. Pe pereții unui pavilion ridicat de Mitropolitul Dositeiu al Munteniei la 1808 în jurul unui izvor de la Covasna, Popp găsește o mulțime de inscripții. El le examinează pe rând și hotărăște limba, în care sunt scrise (p. 28, notă): „Ungurească, Nemțescă, Săsească, Croatică, Polonicească, Rusească, Bohemicească, Grecească, Țigănească, Jidovească, Latinească, Gallicească, Italienească și Românească“. Broșura mai prezintă

¹ O carte cu acest titlu — „Infruntarea Jidovilor“ — apăruse la 1803, în Iași. Vezi „Bibliografia veche românească“.

importanță și din punct de vedere al terminilor medicali traduși de Popp din alte limbi. Dar cum spuneam mai sus, această latură aparține domeniului istoricului medicinei.

* * *

Curând după terminarea broșurii sale medicale, în toamna aceluiaș an (1820), Popp părăsește Brașovul în împrejurările următoare:

Mitropolitul Veniamin de la Iași ținând să-și reorganizeze Seminarul, trimite pe Asachi să aducă din Ardeal profesori. După ce recrutează la Blaj pe Manii și pe Costea, și în altă parte pe Fabian, „însoțit de acești trei tineri veni la Brașov. Aici mai angajă și pe D. doctor în filozofiă și medicină Popp unul din cei mai învățați români ai secolului al XIX, după cum recunosc oameni foarte competenți, pentru filologie și filozofiă și totodată director Seminarului”¹. Dar să-l lăsăm pe Popp însuși să povestească, într’o formă indirectă², despre împrejurările în cari a plecat și despre timpul petrecut în Moldova: „D. Asachi în ființa sa în Brașov făcu cunoștință cu D. Dr. Popp care pe acel timp se afla acolo, pe care îl îmbie cu profesoria filozofiei și a filologiei precum și cu Directoria Seminariei. D. Popp primi această chemare supt oareșcare condiții cinstite. Inșă fiindcă D. Asachi nu avea îndestulită pleniputință de a încheia un contract așa înșămnătoriu; și D. Popp încă nu vrea a merge fără de oareșcare învederată asigurată, fu silit a scrie la Epitropie pentru o deosebită pleniputință spre întărirea acestui contract. Până a merge și a veni răspunsul era trebuință de vreme mai lungă..... Pela începutul lui

¹ G. Misail, *Scólele și învățietura la Români înainte de Regulament 1800—1831*, în „Buletinul Instrucțiunei Publice“, 1865—66, p. 174.

² *Trăsuri oareșicare din biografia... lui Vasile Fabian sau Bobb*. în „Foaia pt. minte“, 1839, pp. 254—255. Nu încape nici o îndoială că autorul acestui articol iscălit „P” este doctorul Popp.

Noemvrie D. Asachi întovărășit de profesorii mai sus numiți, se întoarse în Moldavia, unde ajungând la Iași, DD. profesori Papp (sic), Costea și Manfi se duseră la stația lor la Mănăstirea Socola, unde li s'au rânduit cost și sălaşe... Silința DD. profesori din Socola, istețimea tinerimei moldovene făgăduia un sporiu frumos pentru cele viitoare". Popp avea să predea „filosofia și filologia sau comparațiunea limbei române și derivațiunile ei cu limba mumă-latina“¹. Asachi ne spune² că sub direcția lui Popp profesorii „au început cursul cu un zel care promitea doritul rezultat“. Popp însuși se pronunță astfel despre epoca aceea: „Veniamin Costachi, mitropolitul Moldovei și Mihail Sturza inspectorul Școalelor au lucrat și cu mari jertfe, pentruca să statornicească această limbă (latina) în patria sa; nu numai profesori transilvăneni au chemat la sine; dar și s. mănăstire Socola cu toate veniturile ei muselor latinești o au închinat. Și batătr că lăcuia acele mușe la câmp și în căsuțe mici (pentrucă în politie și în palaturi să resfăța cele străine) totuși mari roduri ar fi adus, dacă acea nefericită revoluție acăreia urme și până astăzi se văd în Moldova nu le-ar fi alungat din dulcea lor hodină“³. Intr'adevăr nu trec nici patru luni de la venirea lui Popp și izbucnirea mișcării eteriste (Februarie 1821) pune capăt acestui început plin de nădejdi. Profesori și elevi se împărăștie ca potârnicile. Bieții dascăli „chibzuta această revoluție... ca un tunet grabnic trecătoriu; pentru aceia în mijlocul acestui foc au zăbovit mai trei săptămâni, mângăiați de o dulce nădejde că în scurt vor putea iarăși începe întreruptul curs. Inșă văzând mai pe urmă, că răul se tot întinde, și nici einstita Epitropie, nici C. C. Agenție nu le

¹ C. Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin.....* Iași 1885, p. 51.

² *Serbarea școlară dela Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățământului superior în Moldova.* Acte și documente. Iași 1885, p. 116.

³ In Prefața la Psaltirea lui Pralea, ediția de la Brașov (1827).

făgăduiește vre-o asigurință învederată, fură siliți a se întoarce în patria sa, și, precum urmările au dovedit, nu fără cuvânt“¹. „In zadar întrebuința (Asachi) cele mai umilite poftiri de a sta pre loc îmbărbătându-i cu nădejde că poate această urgie cerească va trece în curând“². Singur Fabian rămase.

N'avem nici un fel de știre despre moduli cum își înțelegea Popp misiunea de profesor și director al institutului ieșan. Dar după cum îl cunoaștem astăzi, putem aprecia pierderea pe care a suferit-o învățământul Moldovei și renașterea ei națională. Indrăznim să comparăm rezultatele, la cari ar fi ajuns el, dacă n'ar fi izbucnit revoluția grecească, cu acele obținute de Lazăr la București, exact în acelaș timp. Era tot atât de învățat ca și el, cu multă autoritate asupra profesorilor și stimat de Asachi și de Mihail Sturza. Conștient de pericolul înăbușitoarei școli grecești și foarte hotărât să o doboare. Ce exemplu măreț ar fi fost această biruință a școlii lui adăpostită „in căsuțe mici și la câmp“ — cum zicea el despre așezământul de la Socola, asupra „muselor străine ce se răsfățau în politie și în palaturi“: o adevărată revoluție cultural-națională! Era și mult mai tânăr decât Lazăr, plin de energie, încă neatins de boală. Naționalismul lui nu poate fi pus la îndoială și vom vedea mai încolo, ce credea el despre hotarele firești ale unei nații. Iar latinismul lui care poate să pară exagerat, era necesar pentru pornirea unei mișcări radicale acolo, unde grecismul prinsese așa de adânc. De altfel acest latinism nu l-a orbit, și în scrisorile de mai târziu către Barițiu, ca și în articolele publicate în „Foaia pentru minte“, îl vedem chiar luând poziție contra exceselor latinizante în ortografie și limbă.

În Moldova, Popp și-ar fi găsit adevărata sa carieră, adevărata sa misiune. De ar fi putut rămânea acolo, el ar

¹ *Trăsuri oareșicare...*, „Foaia pentru minte“ 1839, p. 255.

² V. Popescu-Scriban, *Viața lui Vasile Fabian*, în „Foaia pentru minte“, 1839, p. 153.

fi contat desigur astăzi în istoria renaşterii noastre naţionale ca un alt Lazăr!

Soartea a voit însă altfel.

* * *

După o absenţă cam de un an, zice Bariţiu, Popp se întoarce la Braşov. Dacă e să-l credem pe redactorul Gazelei, din acest timp, Popp va fi stat la Iaşi, o jumătate de an, iar restul va fi colindat prin Moldova¹. Probabil la această epocă se referă el în precuvântarea la Disertaţia despre tipografia (1838) când spune: „Io în călătoria mea în anul 1820 şi 1821 prin Ţara românească şi Moldavia, am aflat multe Biblioteci private, care cuprindea în sine cei mai vestiţi Auctori greceşti, latineşti şi mai cu samă franţuzeşti, însă acea, ce am căutat, adecă cărţi româneşti, nu am aflat. Dar nui mirare; pentrucă înainte de douazeci şi mai bine de ani, în aceste Principaturi, Limba românească, care acum (mulţămită marelui Dumnezeu) se cinsteşte de cătră Stăpânire; se vorbeşte prin casele celor Nobli, şi prin Boltele Neguţătorilor; se cântă prin Prăvăliile Meşterilor; această Limbă, zic, se auzea numai în gura Poporului, şi numele de Român, câtă nedreptate! era sinonimă de selav, sau rob; pe scurt, nume de ocară!“

Intorcându-se la Braşov (1821) „Popp rămase aici cu scopul de a exercita praesa de medicu“, ne spune Bariţiu. Şi tot el ne informează că o bucată de vreme, până când oraşul şi satele din jur erau pline de boeri şi negustori pribegiţi din Muntenia, „adecă până la venirea lui Grigorie Ghica în Bucureşti ca domn român“, Popp putu să trăiască

¹) Erbiceanu, *op. cit.*, p. 51, aminteşte că într'o hartă a Socoli din anul 1815 se găseşte subscrierea unui inginer Vasilie Popp, şi se întreabă: „Ōre nu este chiar Dr. Vasilie Popp, care cunoscea şi ingineria şi care probabil c'au fost pe aicea înainte de această epocă"? Trebuie să fie vorba de un alt Popp, căci doctorul nostru se afla în 1815 la Viena, unde nu-şi terminase încă studiile de medicină şi unde, chiar în acel an, îi adresa Petru Maior o scrisoare.

din meseria sa. Dar în afară de practica medicinei, care-l punea în contact cu boerii munteni, ce mai făcea el la Brașov unde stă până la trecerea la Făgăraș, întâmplată la 1828? Barițiu ne spune că „puse în ordine chrisóvele și orice chartii și cărți ale bisericei S. Nicolae respandite și ratacite până atunci, încât Dzeu să apere,... adunate din toate inghiuletele de după lăzi și dulapuri și dela unii privați“¹. Va fi avut deci, fără îndoială legături și cu școala bisericii din Schei, la al cărei examen din 21 Iunie 1827 asista, cum am amintit și mai sus „ut benevolus auditor“. Tot în acest timp, în anii cât stă la Brașov, trebuie să fi întreprins și acea călătorie în Muntenia de care amintește Barițiu. Și aici, ca și în timpul petrecut în Moldova, „el nu numai își puse toată silința pentru ca se adune documente pentru istoria națiunei, ci deștepta totu odată la mulți români zelul de a culege și păstra orice scrisorică veche, tocma și în cazul candu i s'ar părea aceea cu totul neînsemnata“. Bănuim că Popp căuta nu numai documente istorice², ci și tipărituri românești, în vederea acelei bibliografii, pe care o va tipări abia la 1838. Mai însemnăm că în iarna anului 1824 el primește vizita fostului său tovarăș de la Iași, Fabian, care în drum spre Sibiu, se oprește să-l vadă și să-i încredințeze „ca un suvenir al vechii prietînii“ poema „Allusio“³. La Brașov a scris Popp și cunoscuta prefață la a doua ediție a Psaltirii lui Pralea, în care aflăm că în acest timp⁴ boala și „turburata praxis atâtea ceasuri odihnite îi răpește“.

Și tot cam din epoca aceasta (1825—1828) trebuie să datăm și altă lucrare a lui Popp, rămasă până astăzi com-

¹ El amintește adeseori în articolele sale de „Arhivumul“ bisericii din Schei. Astfel în Prefața Psaltirii lui Pralea, în articolul „Diplomatica“ („Foaie“, 1838, No. 13), etc.

² Barițiu amintește de o colecțiune de documente istorice rămase de la Popp, despre care nu știe de s'au pierdut cu totul ori a mai scăpat ceva din ele („Translvania“, 1868, p. 166).

³ *Trăsuri oareșicare...* „Foaie“, 1839, p. 258.

⁴ Prefața e datată „Oct. 1. 1827“.

plet necunoscută. Este o manifestare a acestui poligraf, într-un domeniu, în care nu l-am văzut încă: istoria.

În cunoscuta carte asupra Săcuimii, a lui Orbán Balázs¹, se menţionează o „Brevis Notitia Ecclesiae Bolgar-szegiensis ad St. Nicolaum“, manuscris păstrat în colecţia Mikó de la Muzeul Ardelean din Cluj (Biblioteca Universităţii), pe care ne mirăm cum nu l-a văzut încă nimeni din cei interesaţi: dintre Români. Orbán l-a folosit pentru istoricul bisericii Scheilor, spunând că e scris „de cineva sub pseudonimul „Tantum“, persoană foarte la curent cu relaţiile bisericii“.

Această persoană — care nu iscălia „Tantum“, căci acesta nu e decât un fel de a încheia manuscrisul, așa precum alții încheie cu „Finis“ — și care cunoaștea atât de bine istoria bisericii Scheilor, nu era altcineva decât Doctorul Vasile Popp. Identificării noastre nu i se poate opune, credem, nici un fel de observație. Și iată pentru ce.

Istoria din manuscrisul amintit e făcută pentru contele Ladislau Lázár de Szárhegy, căruia pe lângă titlurile de consilier intim și „a cubiculis“ al Împăratului, i se mai dă și acela de „director suprem al Liceului din Cluj“. Ori, acest conte Lázár nu ocupase această demnitate decât între anii 1824—28². Manuscrisul trebuie deci să fi fost scris în acest timp — ceea ce se vede și din alt amănunt: lista preoților de la biserică din Schei merge numai până la 1825 — când e absolut sigur că Popp era la Brașov: la 1827 datează din Brașov prefața la Psaltirea lui Pralea, iar pe cererea înaintată la 1828 Magistratului, susținea că sunt zece ani de când e la Brașov. Am văzut, după Barițiu, cât răscolise Popp în arhiva bisericii din Schei, și vom vedea mai încolo că din documentele ei a și publicat câteva. Am amintit că asistase la un examen al școlii acestei biserici. Era singurul om care cunoaștea arhiva și istoria bisericii Sf.

¹ *A székelgyűlés leírása*, Budapest, 1873, vol. VI, p.343.

² Lázár Miklós, *A gróf Lázár család*. Kolozsvártt, 1858., p. 263.

Nicolae, stăpânind în acelaș timp și limba latină — manuscrisul e scris într'o latinească corectă — și dovedindu-se familiarizat și cu grafia chirilică pe care o întrebuințează de mai multe ori. Apoi, în pagina de introducere, vorbește despre meseria sa: „...illud tempus quod mihi a turbulenta praxi supererat“... și vom înțelege că „turbulenta praxis“ nu se putea referi decât la practicarea medicinei, de care se plângea — cum am amintit — cam în acelaș timp (1827) în Prefața la Psaltirea lui Pralea, cu exact aceeași termeni: „turburata praxis“. Dacă după aceste indicațiuni mai poate rămânea vre-o îndoială, grafia manuscrisului de la Cluj, pusă alături de aceea a petiției din Arhiva Brașovului, iscălită de Popp — vezi planșa din Anexe — dovedește că istoria bisericii din Șchei a fost scrisă de el.

În ce împrejurări, aflăm din pagina ei de introducere: Contele Lázár — poate în drum spre Borsecul, care-i datorează în parte înflorirea de astăzi — a vizitat și monumentele Brașovului. Între altele, biserica Sf. Nicolae l-ar fi interesat în chip deosebit. Și cu tot dreptul — zice Popp — pentru vechimea, bogăția și marii ei ctitori. Contele va fi fost condus, presupunem, chiar de Popp, care-și va fi desfășurat cu această ocazie toată erudiția și tot ce știa despre frumoasa biserică a Șcheilor, în a cărei arhivă scotocea de atâția ani de zile: Astfel va fi ajuns contele Lázár să-i ceară o notă despre istoria celei mai mărețe biserici a ortodocșilor ardeleni.

Manuscrisul — 23 pagini în 4°, scris pe hârtie cu filigrana „Fogaras“ — are o importanță mai mult istorică: o istorie a bisericii din Șchei, scrisă în latinește, de un român unit, acum o sută de ani, pe seama unui conte ungar. Popp s'a servit, de sigur, de vechea cronică a bisericii — pe care o și citează într'o notă la pag. 21 — luând majoritatea datelor din ea. În rândurile de introducere ale manuscrisului el spune că ceea ce a scris pentru conte știe din auzite sau din citirea vechilor hârtii ale bisericii¹. Dar în

¹ Pe acestea nu pare să le fi putut folosi cum ar fi vrut.

fața acestei cronici atât de puțin critice, Popp simte nevoia de a se referi la texte, și atunci, pentru unele amănunte, el ne trimite la autorități streine și recunoscute, ca Marienburg, Benkő, Andreas Wolff și cronicarii Sașilor brașoveni. Manuscrisul lui Popp are deci importanță și din acest punct de vedere. Cunoașterea lui nu va fi în nici un caz de prisos, anumite date vor putea fi utilizate de istoricii bisericii din Schei, de pildă partea referitoare la odoarele bisericii, inventariate de Popp în chip amănunțit — de aceea, și pentru valoarea sa istorică pe care am accentuat-o mai sus, îl dăm în întregime în Anexe.

* * *

După plecarea pribegilor munteni „veniturile (lui Popp) au scadiutu în mesura, incatu pela 1829 se vediu constrânsu a cere mai anteu postulu de fisicu în Fagarasiu, de unde peste putinu i se conferi fisicatulu dela Zlatna, unde au repausatu în Martie 1843” — trece scurt peste acești 25 de ani Barițiu, greșind în acelaș timp și anul morții, care de fapt, e 1842¹. Noi vom încerca să urmărim pe Popp mai de aproape în acest timp. Gândul plecării din Brașov trebuie să-l fi muncit mai demult. La începutul anului 1828 el e chiar hotărît încătrău să se îndrepte pentru a duce o

sau cum susținea Barițiu, căci în încheierea notiței sale istorice (p. 23 a manuscrisului), el arată contelui Szárhegy, că i-ar fi comunicat poate lucruri și mai importante despre biserica din Schei, dacă s'ar fi putut folosi de Arhiva ei în care se păstrează atâtea venerabile monumente antice și cari acum, prin ignoranța aceloră cari stau în fruntea bisericii, zac aruncate ca o hrană nefolositoare pentru cari și molii, conducătorii ignorând valoarea acelor documente, ba nepermițând nici chiar aceloră cari ar vrea și ar putea să le folosească în mod înțelept, să le consulte.

¹ Vezi știrea morții lui în „Gazeta de Transilvania“ din 9 Martie 1842 (No 10, p. 37), în care ni se spune că „fizicul“ Zlatnei a trecut la cele vecinice în ziua de 6 Martie st. n. în vârstă de 53 ani, în urma „unei boale de plămâni, însoțită de friguri nervoase“.

viață mai ușoară. Din cererea lui de la 26 Februarie 1828 — pe care o dăm în Anexe — adresată Magistratului Brașovului¹, îl vedem având nevoie de un certificat de moralitate și aptitudine pentru a se putea prezenta la un concurs de medic de carantină („pro medico contumaciali“) în Banat. Magistratul îi eliberează certificatul — avem ciorna rezoluții în acest sens — totuși Popp nu pleacă. Cel puțin noi n'am putut afla nimic despre așa ceva. E probabil ca el să nu fi reușit la acel concurs, sau să fi renunțat să mai candideze. La sfârșitul aceluiaș an — 1828, nu 1829 cum susține Barițiu — el e numit „physicus“ la Făgăraș. Cu toate că aici nu rămâne decât câteva luni, informațiile despre el în acest timp sunt mai numeroase. Suntem în măsură să dăm și carecari detalii.

Din actul de numire al guvernului ardelean din Cluj, cu Nr. 10544 din 6 Noemvrie 1828, în care el apare ca Papp László², vedem că leafa lui nu era prea mare, fixată fiind la 250 florini pe an³. La 20 Noemvrie conducerea districtului scrie lui Popp la Brașov, să se prezinte imediat la post, deoarece ciurma a izbucnit la Brașov, amenințând și ținutul Făgărașului. La 30 Noemvrie Popp pare să fi fost la datorie, căci circulara cu dispozițiuni contra ciurmei ce amenința din Principate, i se adresează și lui.

În arhiva Făgărașului se găsesse mai multe certificate medicale iscălite de doctorul Popp. Nici unul nu e mai nou de 10 Martie 1829. Incepând de la 26 Mai, certificatele acestea nu mai sunt iscălite de Popp, ci de un alt doctor. Se

¹ Arhiva orașului Brașov, No. 552/1828.

² E foarte probabil că Popp își datoria numirea la Făgăraș fiului vechiului său mecenat, Ioan Nemes de Hidvég, care în acest an e administrator al districtului „Terrae Fogaras“, și Contelui Ladislau Lázár, care-i iscălește și actul de numire.

³ Datele ce avem asupra timpului petrecut de Popp în Făgăraș sunt scoase din Arhiva orașului și le datorim bunăvoinței profesorului Valer Literat, căruia-i adresăm și pe această cale mulțumirile noastre.

vede că el fusese mutat — la cererea proprie ori în interes de serviciu? — la Zlatna ¹.

N'avem nici o ştire despre vre-o activitate pe alt teren a doctorului Popp în această jumătate de an petrecută la Făgăraş. De asemenea nici o ştire din timpul cât a stat la Zlatna, aproape treisprezece ani. În Schematismul Transilvaniei pe anul 1830, întâlnim întâia oară pe Popp la Zlatna ca, „D. Ladislaus Papp“ făcând parte din personalul Direcţiei minelor (Officium Probatorium Zalathnense), la serviciul medical (Facultas sanitatis), ca „Doctor Medicinæ“, la această secţie mai figurând şi un chirurg şi o „obstetrix“ ². În anii următori el păstrează acelaş titlu de „doctor medicinæ“. La 1835 Schematismul ni-l arată întâia oară ca „Physicus Montano-Cameralis“; de data aceasta îl găsim trecut la administraţia centrală: „Administ. Ustrin. Silv. et dom. Zalathnensis“. Nu ştim bine dacă aceasta însemna o avansare efectivă sau numai onorifică ³. Acest titlu îi rămâne până în anul cel din urmă în care îl mai aminteşte Schematismul: 1842.

La Zlatna — Popp scria *Zlagna* (vezi foaia de titlu a Disertaţiei despre tipografii şi dedicaţia ei), nume dat şi astăzi acestui oraşel de cătră României din partea locului — nu se mai ştie nimic despre doctorul Popp. În Arhiva oficiului montan sunt doar câteva acte din anii 1840—43, prin cari Popp cerea mărirea indemnizaţiei de călătorie, ori achitare cheltuielilor de biurou ⁴. Incolo nici o altfel de urmă nu se mai păstrează.

¹ *Schematismul Transilvaniei* pe 1829 arată postul de „physicus“ al oraşului Făgăraş—vacant.

² Pe anul 1829 locul lui Popp e arătat vacant.

³ Titlul acesta îl întrebuinţează deja la 1833 când îşi tipăreşte poezia ocazională în cinstea episcopului Leményi.

⁴ Informaţii datorite bunăvoinţei d-lui Parteniu Duca, directorul Şcolii medii din Zlatna. D-Sa ne-a comunicat că în Arhiva bisericii greco-catolice n'a putut găsi nimic despre Doctorul Popp.

Si totuși, Zlatna este locul în care Popp a lucrat cu mai multă râvnă și mai românește. In timpul cât stă aici, la 1833, el publică singura sa poezie latinească în care se

MEMORIA
INAUGURATIONIS PONTIFICIAE
ILLUSTRISSIMI AC REVERENDISSIMI
DOMINI
JOANNIS LEMÉNY
DE EADEM,
DIVINA MISERATIONE

Per
Magnum Transsilvaniae Principatum
et Partes eidem inreadnexas¹⁰
EPISCOPI GRAECI RITUS UNITI
FOGARASIENSIS,
Solenni Ritu Posteritati
Officiosis Versiculis
transcripta
Die 14-a Mensis Julii
Anno M. D. CCC. XXXIII.

CLAUDIOPOLI

Typis Lycei Regii.

FIG. 8.

ocupă de un Român, episcopul Blajului Ioan Leményi (Fig. 8., Biblioteca Muzeului Ardelean (Biblioteca Universității din Cluj) 24/18 cm., 8 foi) ¹.

¹ Numele autorului e dat la sfârșitul broșurii: „Canebat et offerebat Ladislaus Basilius Papp, A. A. L. L. Philosophiae et Anuarul *Inst. de ist.*

Deşi dedicată tot contelui Adam Nemes, — broşura se deosebeşte de celelalte elegii latineşti ale sale, prin faptul că Popp aminteşte, despre originile noastre latine, de cari putem fi mândri:

„Tu quoque, namque potes, Latiis exorta colonis,
(Quod monumenta docent) Natio, tolle caput.
Exue lugubres, satis est nunc, exue vestes...”

Tot la Zlatna îşi termină el acea operă la care a lucrat douăzeci de ani, Disertaţia despre tipografiile româneşti, apărută la Sibiu la 1838, a cărei importanţă a fost de mult relevată, ea fiind întâia încercare de bibliografie românească.

Vom spune câteva cuvinte doar şi despre această ultimă carte a lui Popp al cărei titlu complet este *Disertaţie despre tipografiile româneşti în Transilvania şi învecinatele Ţări dela începutul lor până la vremile noastre*. Ea este într'adevăr întâia noastră bibliografie. Importanţă nu numai din punct de vedere istoric, ea are şi o deosebită valoare ştiinţifică, prin informaţia — care cu mici şi aşa de explicabile excepţii — este exactă.

Disertaţia nu pare să se fi bucurat nici odată de un răsunet deosebit, datorită poate şi numărului restrâns de exemplare în care se va fi tras. S'a folosit mult mai mult „Bibliografia cronologica” a lui Iarcu (1873). Dar în întâia sa ediţie, cea de la 1865, acesta mărturiseşte în precuvântare că la lucrare „mi-a fost de mult ajutoriu opera D-lui Vasile Popp”. Iarcu ar fi putut spune chiar mai mult: fără disertaţia doctorului de la Zlatna, bibliografia lui nici n'ar fi putut lua fiinţă. Şi deşi Iarcu vine la un sfert de veac după Popp, cartea acestuia din urmă e mult superioară. În privinţa aceasta declaraţia autorilor monumentalei opere „Bibliografia românească veche” e categorică: „Încercările lui Iarcu... sunt cu totul insuficiente şi nu pot sta alături nici măcar cu modesta *Disertaţie* a lui

Medicinae Doctor et R. Montano Cameralis Physicus Zalathnensis”.

V. Popp, care este cu mult mai bună ca exactitate și ca pricepere științifică“.

Și să ne gândim cu ce mijloace restrânse lucra bietul Popp. După plecarea din Brașov, poate chiar după 1821—22, nu credem ca Popp să mai fi trecut munții. El era astfel forțat să se mărginească la bibliotecile particulare din Ardeal, la acelea ale unor instituții ca biserica din Șcheii Brașovului, la notele ce-și luase cât stătuse la Iași și cât călătorise prin Muntenia și Moldova și la corespondenți. Felul în care a fost silit să lucreze, ni-l spune însuși, în prefața¹ cărții sale: „Doaozeci de ani sânt, decând mă străduese în adunarea și orânduirea Tipografiilor românești; pentru aceia prin călătoria mea prin Ungaria, Transilvania, Țara românească, Moldavia și Bucovina, nu au rămas o biserică, un Preot, sau un Dăscălaș, la care nu m'aș fi abătut, și aș fi cercetat și întreat despre acest feliu de Cărți, din care se pot afla batăr urmele Tipografiilor noastre. Pe lângă această călătorie scris'am o mulțime de Cărți la felurimi de bărbați Tipografi și Bibliopoli cerând cataloage și însămnări de Cărți românești, dar, batăr că mi rușine a spune, dela mulți nici răspuns nu am căpătat...“ Singurul corespondent pe care îl numește, „cu mulțumită“ este Cipariu: acesta i-a trimis catalogul cărților din bibliotecile Blajului. Credem însă că învățatul canonic exagera, atunci când susținea, vorbind de „notiția literară“ — bibliografică, am spune noi — a „Crestomatiei“ sale²: „Multe dein asta Notitia se afla si in Disertatiunea repausatului Dr. Basiliu Popu despre Tipografiile rom., inse repausatulu

¹ Această prefață, ca și dedicația ce o precede sunt adevărate rarități bibliografice și e probabil că au apărut independent, înaintea Disertației însăși (cf. și „Foaia pentru minte“, 1838, Sem. II, p. 204). Nici unul din cele cinci exemplare cari se găsesc în Bibliotecile Clujului, nu le are. De reținut că exemplarul Liceului Șaguna din Brașov are o foaie paginată 101—102, care lipsește chiar la exemplarul Bibliotecii Academiei. E o „errata“ cu câteva cuvinte de introducere ale lui Popp.

² Blașiu, 1858. Prefațiune. p. VII.

cele bibliografice mai tote le a lucratu după însemnarile tramise de mene..." Că biblioteca și cunoștințele lui Cipariu erau deosebit de vaste, iată un lucru pe care nu-l punem la îndoială. Dar nici meritul muncii lui Popp nu-l putem scădea, așa cum ne-ar îndemna mărturisirea lui Cipariu. Dacă n'am cunoaște pe doctorul Popp ca un pasionat răscolitor de arhive, și de poduri de biserici, cum ni-l arată Barițiu și pasagiul din Prefața disertației citate mai sus — poate. Așa însă, credem că Cipariu își măria puțin contribuția sa personală la cartea lui Popp.

„Disertația despre tipografii“ nu se poate analiza. Relevăm doar scopul în care mărturisia doctorul Popp că o scrie: pentru ca tinerilor noștri cari studiază în străinătate să nu le lipsească cu totul cunoștințele despre literatura românească „pentru că nui mai mare rușine decât întru o soțietate de bărbați învățați, numai despre Istoria și Literatura altor Nații a vorbi, și despre ata a nu ști nimica“. Și apoi, trebuie să se știe odată că strămoșii noștri n'au fost chiar așa de „ticăloși“ ca să „nu fi făcut ceva vrednic de știință“. Au introdus și ei, când au putut, tipografia, au lucrat, au avut frumoase biblioteci particulare.... Dar prefața lui Popp ar trebui citită în întregime!

După câteva pagini dedicate începutului tipografiilor în general, și a celor din Transilvania în special, Popp ia pe rând orașele ardelenene în cari s'au tipărit cărți românești, face un istoric al tipografiilor și înșiră cărțile ieșite din teascurile despre cari are cunoștință. Acelaș lucru îl face cu tipografiile din Muntenia, Moldova, Rusia, Ungaria, Viena și Bucovina.

Cartea are, firește, lipsuri. Popp își da însuși seamă de acest fapt. Dar modest, el se declara mulțumit de a fi „putut a aduna aceste oase, care era răsipite prin atâtea locuri, și ale pune fiecare la scheletul său, și că am deschis calea pe care cu mai lesnire să poată călători cei următori“. Dacă nu s'ar mărgini munca lui Popp decât la aceasta și încă meritul lui ar fi considerabil și i-ar da drept la

aprecierea pe care la 1840 i-o dăduse lui Cantemir¹: „El nu au avut mergători înnainte, ci au spart ghița'a singur“².

La Zlatna ar fi reușit — după Barițiu — să câștige întreaga populație, așa ca la moarte să fie „jalit nu numai de familia sa, ci de națiunea întreaga“. În tot cazul, ceea ce spune Barițiu³, că pe când era bolnav, comunele din jurul Zlatnei trimiteau delegați să vadă cum îi mai merge doctorului binefăcător, că piața din fața casei era plină de oameni cari la aflarea vestii morții au isbucnit în plâns — e o dovadă de iubirea puțin obicinuită care-l încunjura la Zlatna⁴.

Și tot de la Zlatna contribuie Popp la începerea întâielelor noastre publicații periodice, prin influința deosebită exercitată asupra lui Barițiu.

Nu știm când și unde s'au putut cunoaște cei doi bărbați. Barițiu arată pe Popp ca „omu... personatu (sic!), arătătoru, prea seriosu, totu odată model de blandetie“. Legăturile lor pare să fi fost mai mult de corespondență. În 1838, Barițiu petrece totuși patru zile de Paști la Zlatna, unde fusese invitat de Popp. Erau vremurile eroice ale întâiului an de apariție al „Foilor“ de la Brașov. Credem că nu s'a accentuat în chip suficient rolul avut de doctorul Popp la întemeierea și sprijinirea lor. Mărturisirile lui Barițiu în această privință sunt precise, și noi nu vom face decât să rezumăm în câteva cuvinte străduințele „fizicului“

¹ *Foaie pentru minte*. 1840, No. 38, p. 297.

² Câteva date bibliografice dăduse Popp și la 1827 în Prefața scrisă pentru a doua ediție a Psaltirii lui Pralca.

³ *Op. cit.* „Transilvania“, I (1868), p. 166.

⁴ Însemnăm aici și cele ce Barițiu scria în „Gazeta de Transilvania“ (No. 10 din 1842) la aflarea știrii morții doctorului Popp: „Credinciosul acesta și nepregetătorul deregătoriu de stat, infocatul acest naționalist, carele pentru binele și fericirea nației sale românești era gata a'și jârfti viața, acest tată a unei familii nemângăiete, care pe pământ între ai săi 'sau fost format raiul, bărbat fără prihană, care nu s'au abătut dela cărarea adevărului, filantropul, care pe toți muritorii îi socotea numai de frați ai săi....“

de la Zlatna, arătând în acelaş timp şi după aceleaşi scrisori, şi părerile sale despre marea problemă a limbii şi ortografiei noastre.

Barişiu recunoaşte că sfaturile pe cari Popp, bărbat trecut de 50 de ani, le da „junelui redactor şi prin care-i modera fervoarea firăscă în acea etate“ au făcut mai mult decât un tom de articole şi disertaţii, deoarece „sfatul de moderaţiune a fost asiguratorul vieţii Gazetei şi Foi“¹. Dintr-una din scrisorile publicate de redactorul braşovean, vedem însufleşirea lui Popp la aflarea ştirii apropiatei apariţii a Gazetei (1837). În alta, el promite articole de filologie şi „daturi istoricesci, care se ţănu de romani şi care încă nu s'au vediutu pana acum prin istorii...“ Îndeamnă pe Barişiu să scrie curat româneşte: „mai alesu în traducţi nu te lega tare de stilulu strainu“. În altă scrisoare din acelaş an (1838), îl sfătuieşte să nu scrie după ortografia greoaie a lui Petru Maior, îi arată că „limba noastră batăr că e fiia limbei latinesci, totuşi în tonuri e cu mult mai bogată decât mama ei“, Romanii ne având ge, j, e, nici ă, î, ea — aceste sunete neputându-se astfel exprima cu semnele latineşti. Popp mai avertizează pe redactor să se teamă de slavisme, dar nu aşa ca „lapedându cuvintele cele cunoscute şi vèrîndu alte noua si nepricepute, se întuneci limba si se strimtoresci ideile“. Relevăm aceste pasaje, deoarece credem că sunt cele mai măsurate şi cuminţi cuvinte ce s'au spus înainte de Alecu Russo în materie de limbă şi ortografie românească. Chestiunile de filologie preocupau de altfel pe Popp încă din 1815, după cum se poate vedea din scrisoarea adresată lui de cătră Petru Maior în acel an¹, în care-i răspundea la cererea de a-i lămuri cuvinte ca „vamă, tău, chindeu, iobagiu“ şi alte. — Popp nu încetează să îndemne pe Barişiu la prudenţă, pentru ca periodicele braşovene să nu fie suspendate. El pare să fi ţinut în chip deosebit la *Foaie* „pe care începuse a o privi ca pe o fiica a sa“ — cum spune Barişiu. În ce pri-

¹ Publicată în „Transilvania“, 1868, pp. 227—228.

vește părerile sale în materie de ortografie, roagă pe redactor ca oricât de potrivnice ar fi criticele ce ar intra la redacție față de proiectul său de ortografie „latino-românească” să le publice, pentru a se face lumină. El insistă și pentru ca cititorii ardeleni să fie ținuți la curent cu mișcarea literară de peste Carpați: „câtu puteți, te rogu, fă-ne cunoscuti cu literatura terei romanesci și a Moldovei”, scrie Popp lui Barițiu, căci el e unul dintre primii cari au susținut cu tărie: „că o Nație nu se poate firește osăbi prin munți înalți, râuri mari, sau alte hotară politicești; ci numai acolo încetează o Nație, unde înceată limba, care o unește“¹.

În afară de broșurile și cărțile amintite până aici², Popp a mai publicat și câteva articole în „Foaia pentru minte” (parte postume), unele iscălite numai cu inițiala P,

¹ Prefața la „Disertația despre tipografiai”.

² Dl G. Adamescu, în *Bibliografia sa* (II, p. 62) care din operele citate de noi nu cunoaște decât „Disertația despre tipografiai” pe care o face să apară patru ani mai curând decât în realitate, amintește de o lucrare „*Omul de lume*. Buda (citată de alții)”. Suntem în măsură să afirmăm că indicația d-lui Adamescu e greșită. Există într’adevăr o carte cu titlul de mai sus, dată în *Bibliografia lui Iarcu* la 1819: *Omulu de lume*. Autorul ar fi *Vasile Gergely de Ciociovici*. Nu se arată locul unde s’a tipărit. Date mai precise aflăm în *Szinnyei József, Magyar irók élete és munkái*, Budapest, 1894, vol. III. sub *Gergely Vazul de Ciocotisiu*, care a scris: *Omul de leune* (sic!), carte apărută la Viena la 1819. Nu ne-a fost cu putință să vedem acest tratat de bonton, cum îi zice Szinnyei. Pe baza datelor de mai sus, putem totuși susține că *Omul de lume* nu putea fi scris de Doctorul Popp. Szinnyei ne spune că autorul ei a fost preot greco-catolic și a murit într’un sat din Bihor — era deci un personaj cunoscut. Dacă ar fi fost vorba de o carte a lui Popp, acesta ar fi citat-o fără îndoială, în „Disertația despre tipografiai”, între cărțile apărute la Viena, așa cum a făcut cu altă carte a sa apărută la Sibiu: „Despre apele minerale (1821). Ceeace l-a făcut pe dl Adamescu (sau pe „alții”), să atribuie „*Omul de lume*” lui Popp este poate faptul că autorul ei făcuse și el studii la Viena, cam în acelaș timp cu Popp, și ca și acesta se cheama... Vasile.

altele neiscălite. Atribuirea acestora din urmă doctorafui Popp, o dăm cu toate rezervele. Insemnăm din cele găsite de noi:

1838 Semestrul I. No. 6, 7, 12, 20, 21. „Corespondenții între doi Ardeleni asupra ortografiei“ (Iscălit Pxxx și „P“).

No. 13. „Diplomatică“ (Iscălit V. Popp). Arată înțelesul cuvântului și importanța științei, publică un document muntean din secolul XVII și propune înființarea unei catedre la Academia din București, unde să se învețe diplomația și istoria universală.

No. 14. „Slavonismurile limbii românești“. (Neiscălit).

No. 26. pp. 207—208. Actul de danie al lui Aron, voivodul Moldovei, pentru biserica din Șchei și o introducere despre documentele ei. (Neiscălit).

1840. No. 31—34. „Trăsuri oareșicare din biografia sau viața răposatului d. Paharnic Vasilie Fabian sau Bob“. (Iscălit „P“).

No. 37—39. „Literatură. Ceva despre hronicul Romano-Moldo-Vlahilor“. (Iscălit „P“).

1841. No. 1—2. „Aflarea și folosul tipografiei“. (Iscălit „P“).

1844. pp. 249—252. „Despre necăsătoria mirenească“ (O notă a redacției arată că acest articol a rămas de la doctorul Popp).

1853 și 1854. Eclogele lui Virgiliu (I—VIII), traduceri trimise redacției de Cipariu.

Mai amintim apoi că Popp se ocupa, cum am văzut, cu biografia lui Fabian, pe care-l prețuia mult, arătându-l ca pe „un al doilea Virgilie“ și voia să-i tipărească acea scriere latinească intitulată „Allusio“ pe care, cum am amintit mai sus, Fabian i-o adusese în 1824 la Brașov. În teza sa de doctorat el spune (§ 47) că are de gând să scrie „altădată, când va avea timp, o disertație întregă despre jecurile obicinuite de Români la priveghiu“. În fine, Barițiu mai amintea și de o colecțiune de documente istorice rămase de la Popp — astăzi de sigur pierdute, ca și aproape toate manuscrisele sale.

O viață sbuciumată¹ și o operă multilaterală, dedicată în cea mai mare parte intereselor neamului său: Poet, preamărind, în hexametri latinești, profesori, colegi, înalți demnitari ai Transilvaniei și pe episcopul unit al Blajului; poet și în românește, dând bune traduceri din Virgiliu; întâiul nostru bibliograf și dascăl al uneia din întâile școli superioare românești; medic practician, alinând cu vorba și cu fapta durerile Românilor brașoveni, apoi ale Moșilor cari se pregăteau pentru 1848, și autor al unei cercetări științifice în acest domeniu. Filolog bine pregătit, susținând unele din cele mai sănătoase idei ale epocii sale în materie de limbă și ortografie; culegător de hrisoave vechi arătând — poate cel dintâi la noi — importanța lor și a diplomaticeii, și istoric al celei mai însemnate biserici a Românilor ortodocși din Ardeal.

O lature a operii sale în care nu l-am cunoscut încă, tot atât de românească ca și restul operii sale, este aceea la care vom trece acum: folklorul.

* * *

Ca și la alte popoare, începuturile folklorului nostru însemnează culegeri de cântece populare, apoi de basme, și abia după aceea de obiceiuri. Acestea din urmă se găsesc notate, e adevărat, ici-colo și de cronicari, precum și de călătorii străini. Cantemir, în a sa „Descriere a Moldovei“, însemnează chiar ceva mai multe obiceiuri. Dar el n'a ținut să le claseze sistematic. Întâiele noastre cercetări de

¹ În ce privește viața familiară a lui Popp, Baritiu ne lasă să înțelegem că ea n'a fost deloc fericită. Căsătorit odată la Brașov, apoi, rămânând văduv, la Zlatna, soțiile lui par să fi fost amândouă nemțoaice (a doua era dintr'o familie Wagner). Copiii, toți purtând nume streine — Francisca, Ludovica, Ladislau — au murit sau s'au înstreinat de neam, ca acel Ladislau, kosuthist căzut la 1849. Pe cât de românești erau sentimentele celui care „cu istoria lui Petru Maior în mână și cu cronicile și documentele ce adunase arăta calea pe care trebuie să apuce orice popor apăsător“ (Baritiu, *op. cit.*, p. 130), pe atât de puțin noroc a avut cu copiii crescuți de soțiile sale streine.

obiceiuri, prezentate ca un întreg, le întâlnim numai după anul 1860.

Avem însă o lucrare asupra obiceiurilor poporului nostru la înmormântări, care, deși tipărită la 1817, a rămas necunoscută celor ce s'au ocupat de istoria cercetărilor folklorice la Români. Ea lipsește, și din conspectul atât de util și bogat, dat de Lazăr Șăineanu¹ precum și din alte părți. Este vorba de lucrarea care a servit lui Popp ca teză de doctorat la facultatea de medicină din Viena, scrisă în latinește și purtând următorul titlu pompos:

Disertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebejis Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum et quisbusdam circa ea abusibus, perpetuo respectu habito ad veterum Romanorum funera, quam... pro doctoris medici laurea rite adipiscenda in antiquissimae ac celeberrimae Universitate Vindobonensi publice disquisitioni submittebat Ladislaus Basilius Papp Transylvanus, A. A. L. L. et Philosoph. Doctor. et linguae Valachicae interpret aulicus. Viennae, MDCCCXVII. (in 4°, 1 f., 56 p.).

Dintre istoricii noștri literari n'o citează decât dl Iorga². E probabil că d-se n'a putut-o însă avea în mână și astfel se explică faptul că nu insistă asupra ei. Cartea nici nu era ușor de găsit. Biblioteca Academiei n'o avea — n'o are probabil nici astăzi. „Bibliografia românească veche“ cunoaște doar două exemplare: unul la Blaj (Bibl. I. M. Moldovan) altul la Oradea (Biblioteca diecezană episcopescă). Semnalăm acum al treilea exemplar din țară, care se găsește în Biblioteca Muzeului Ardelean din Cluj (Biblioteca Universității)³.

Ca și omul, cartea merită și ea să fie cunoscută mai de aproape și să i se dea locul ce i se cuvine în istoria știin-

¹ In *Istoria filologiei române*.

² *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, Vol. II, pp. 325—326, Sec. XIX, vol. I, p. 23.

³ Exemplare se mai găsesc în Biblioteca Universității din Viena (signatura I 31773), și, probabil, și în bibliotecile Budapestei.

fei românești, și chiar în aceea a folklorului în genere.

Mai e nevoie să accentuăm importanța ei istorică? Este întâia încercare științifică în domeniul folklorului românesc, subiectul și autorul aparținând poporului nostru. Dar însemnătatea ei iese din cadrele naționale: ce popor modern își avea, într'adevăr, la 1817, o lucrare despre obiceiurile sale de înmormântare? Dacă nu ne înșelăm, nici unul. Prin disertația lui Popp, noi Românii reprezentăm într'o lature a științei folklorului, care pe atunci se reducea doar la culegere și comparare de cântece populare, *un început*. Și e păcat că acest lucru nu e cunoscut străinătății pentru a se putea da românului Popp locul meritat în istoria folklorului universal! Valoarea științifică a disertației lui Popp constă și în faptul că obiceiurile românești nu sunt numai înșirate unul după altul — deși chiar și aceasta ar fi fost destul pentru epoca sa — ci ele sunt aproape toate comparate cu ale Romanilor și Grecilor și ale unor neamuri moderne, ca Slavii, Popp dându-și foarte bine seama de influența lor asupra noastră. El încearcă uneori chiar să explice o parte din aceste obiceiuri, dovedind uneori multă perspicacitate, alteori tot atâta naivitate, în interpretare, cum vom vedea la analizarea disertației. Apoi informația lui Popp este deosebit de vastă pentru epoca în care scria, și notele lui ni-l arată consultând o mulțime de literatură latină, germană și franceză, fără să mai vorbim de Canteмир, Del Chiaro, Sulzer, Grisellini și Wolf, pe cari îi citează de atâtea ori.

Din punct de vedere românesc, cartea are și o importanță de propagandă. Prin faptul că obiceiurile noastre la moarte sunt asemănate la tot pasul cu acelea ale Romanilor, scoțându-se în evidență înrudirea lor, lucrarea constituie o afirmare, în chiar limba latină, a latinității noastre. Citând și obiceiuri de ale Aromânilor, se arată și legătura între Românii din Nordul și Sudul Dunării.

Ce păcat, că disertația, tipărită desigur într'un număr restrâns de exemplare, va fi circulat așa de puțin! Să în-

cercăm s'o facem cunoscută măcar astăzi, după mai bine de un veac de la apariție!

După dedicația făcută contelui Adam Nemes de Hidvög, de care am vorbit mai sus și căruia i se datorește și tipărirea cărții, găsim prefața din care aflăm ce l-a îndemnat pe Popp să-și aleagă pentru teza sa *de medicină* un subiect atât de puțin obișnuit. Deoarece aceste două pagini cuprind și alte însemnări interesante și nerelevante până astăzi, cari dovedesc dragostea de popor și simțul de folklorist al lui Popp — câteva arătând felul în care a lucrat și-și judeca opera, — le dăm în cele ce urmează.

„N'am făcut această lucrare din dorința de a da ceva nou — zice Popp — deoarece sunt unul din cei cari țin mult la obiceiurile tradiționale; ci în folosul conaționaților mei și prin ei, după puterile mele, în folosul patriei, apoi ca acele lucruri ce îmi notasem odinioară să le public acum. Am crezut întotdeauna că aceste studii îmi revin mie printr'un drept ^{oarecare} familiar, deoarece nu numai mă trag din aceeaș națiune (cu ale cărei obiceiuri mă ocup), lucru din care îmi fac o mândrie, ci m'am născut și din tată și dintr'un lung șir de străbuni slujbași la altarul Domnului. Iar cătră studiile antichităților, de cari nici când nu m'am simțit străin, sunt atras cu o putere, aş zice, deosebită. Și nici nu cred că m'am apucat de o treabă cu totul nefolositoare, deoarece chiar aceste înmormântări, în cazul când nu se fac bine, provoacă alte înmormântări¹. Vor fi negreșit și de aceia căroro disertația aceasta a mea le va părea un lucru cum s'ar zice fără rost și nevrednică de a fi cetită. Dar eu pentru aceștia nu mai insist: vor vedea ei. Eu cred că mai bine am făcut descoperind unele superstiții și combătându-le, decât să repet până la saturație acelaș lucru — pe placul învățaților; deși îmi dau bine seama

¹ Probabil că Popp face aluzie la primejdia perpetuă pe care o constituie felul în care se spală morții, se dau de po-mană hainele răposatului — indiferent de ce boală a pătimit el, etc., chestiuni pe cari le și discută în corpul lucrării (§ 32, 56—57 de pildă).

cât e de greu a combate greșeli generale, și mai cu seamă acelea cari aparțin religiei. Și dacă am înțeles că trebuie să descriu înmormântările poporului înaintea acelor ale nobililor, aceasta se datorește faptului că la înmormântările acestora din urmă se întâlnesc mult mai puține superstiții decât la acelea ale poporului. Și cu toate că e vorba de lucruri ale poporului, chestiunea nu mi-a dat puțin de lucru. Căci deși în acest domeniu eu însumi am putut observa multe în patrie, și am auzit și de la tatăl meu prea iubit, totuși un mare număr au mai rămas de cercetat, cu atât mai vârtos că din cele văzute odată multe mi-au ieșit din minte.“ Toate aceste lucruri i le-au „reamintit și i-au sugerat altele nouă“ doi oameni de cari ne vom ocupa îndată. Popp le exprimă aici gratitudinea sa, mărturisind: „în cea mai mare parte a lucrării mele trebuie să mă refer la informațiile lor“. După ce mulțumește și decanului facultății vieneze și unuia din profesori, precum și doctorului Nicolides, de care va fi vorba îndată, încheie prefața arătând că e mulțumit că „a preparat calea altora care vor scrie cândva, în viitor, mai învățat, și că acestora el le-a făcut serviciul pe care-l face cutea ascuțind fierul, ea însăși neputând însă tăia.“

Urmează cele două scrisori ale celor doi informatori principali cărora le-a mulțumit în prefață. Unul e Simeon Bran, canonic la Oradea-Mare. Tot ce știm despre acesta e că a fost întâi preot în comuna Leta și că a murit la Oradea chiar în anul apariției tezei lui Popp¹. De la acest fost preot de sat autorul nostru deține informații puține, dar interesante, despre înmormântarea la Români, mai ales din ținutul Chioarului (Kövár).

Al doilea informator nu e altul, decât Petru Maior. E o latură a activității fruntașului școalei latiniste care nu știm să fi fost relevată până acum, cu toate că scrisoarea de care vorbim a fost publicată acum mai bine de cincizeci de ani în „Arhivul“ lui Cipariu (pp. 393—4), care, prieten cu

¹ *Enciclopedia Română*, s. v.

Popp¹ avea cunoştinţă şi de disertaţia lui de la 1817. În scrisoarea sa, Maior spunea doctorului: „toate cele ce mi-am putut aminti ți le-am însemnat în anexe“. Ce păcat că pe acestea Popp nu le dă, cum a făcut la canonicul Bran. Şi Cipariu, la publicarea scrisorii, spune într'o notă despre aceste anexe: „nu se află lângă originalul în mâna noastră“. Informaţiile lui Maior, preţioase şi prin faptul că el „şi-a petrecut, cum zice Popp (§ 21), cea mai mare parte din viaţă între Valahi“, au fost folosite însă de către doctorul Popp în lucrarea sa, în care marele istoric e citat în vre-o douăsprezece locuri, cum vom vedea mai încolo. În scrisoarea publicată, după ce Maior aprobă alegerea subiectului, şi asigură pe Popp că înaintea lui n'a scris nimeni despre așa ceva, îi lămureşte în câteva rânduri începuturile creştinismului la Români, aminteşte două calendare ale epocii, comunicând lui Popp că ele nu conţin nimic despre înmormântări. „De unde se vede că această materie ți-a fost rezervată ție singur“. Îl îndeamnă să lucreze conştiincios, noutatea subiectului nedispensându-l de această datorie, „să exhaurieze subiectul, așa ca să nu mai rămână nimic altora“. Maior nu s'a mărginit însă la aceste simple sfaturi şi la trimiterea de materialuri, ci, cum vom vedea îndată, s'a şi exprimat în unele cazuri asupra obiceiurilor româneşti la înmormântare, dând şi etimologia unor termeni tehnici şi dovedind astfel tot interesul ce purta folklorului românesc.

O a treia persoană, în fine, l-a informat pe Popp despre Aromâni² — lucru puţin obicinuit, desigur, pentru vremea aceea. În prefaţă (p. 4), Popp ne spune: „nec pauca de Valachis Transdanubianis (respecto veteris Daciae) familiare sermone mihi retulit V[ir] C[larissimus] J. Nicolides Nobil. a Pindo“. Acest Niclides, pe care Popp îl ara-

¹ Între prietenii lui Popp trebuie să cităm şi pe Barac, poetul braşovean şi pe filologul Corneli (cf. Iorga, *Ist. lit. rom. sec. XVIII*, vol. II, pp. 316 şi 474).

² Ştirile despre aceştia se reduc de fapt la: închiderea ochilor mortului (§ 24), obolul (§ 38) şi bocirea (§ 43).

tă „om distins prin bogata sa lectură și cultură și prin sufletul său“, este desigur una și aceeași persoană cu Ioan Nicolide din Pind, pe care V. Bologa¹ ni-l arată ca „medic practic“ în Viena, traducător (la 1794) al unei cărți de medicină în grecește, și „probabil Aromân“. Credem că însemnarea din prefața lui Popp și obiceiurile pe cari le deține de la el, arată că supoziția lui Bologa, după care acest Nicolide era Aromân, este întemeiată.

Cu excepția știrilor primite de la Nicolides, informațiile inedite ale lui Popp privesc numai Ardealul unde fuseseră notate de el însuș, de canonicul Bran și de Petru Maior. Dacă ar fi să precizăm, am putea numi mai ales centrul și nordul Ardealului, ținutul dintre Târnave și Murăș (Maior), Câmpia (Popp) și Chioarul (Bran). Dar nici știrile asupra celorlalte ținuturi românești nu-i lipsesc. El le-a găsit în călătoriile sau în istoricii secolului al XVIII-lea și folosește la tot pasul: pentru Bănat pe Grisellini, pentru Moldova pe Cantemir și Wolff, pentru Muntenia pe Del Chiaro, pentru ținuturile românești în general pe Sulzer². Pentru obiceiurile popoarelor vecine, el utilizează opere pe atunci celebre, astăzi cu totul uitate, ca *Vieque d'Azur*, *Essai sur les lieux et les dangers de sepultures*. Paris 1778; *Nicolai*, *Tract. de sepulchris variar*. Gent., *Picard*, *Cérémonies et coutumes religieuses de tous les peuples du monde*, *Habermann*, *Dissert. de sepult. salub.*, etc. În fine, pentru antici, pe toți filosofii și poeții clasici, apoi câteva

¹ *Op. cit.*, p. 38, nota 3.

² E interesant că pe când toți acești autori cari au scris despre Români sunt distinși de Popp cu cele mai elogioase epitețe, de câte ori îl amintește pe Sulzer îl face — printr'un reușit joc de cuvinte — *insulsus* (neghiob, prost, nesărat). Astfel în §. 92: „praetendit insulsus Sulzerus... sed fallitur et fallit“; § 83: „...quod insulso Sulzero non parum bilem movit“. Se pare că Popp îl bănuia de lipsă de obiectivitate și de superficialitate, ceea-ce-l făcea să întrebuițeze singurul epitet mai tare în disertația lui atât de academică.

tratate moderne ca *Kirchman*, *De funerib. Roman.*, *Quens-
ted*, *De antiquis rit. sepulera*, etc¹.

Cea mai mare parte din obiceiurile de înmormântare ale Românilor tratate pe larg de Popp, e firese să ne fie cunoscute. Trebuie remarcat însă că pentru epoca sa lucrurile stăteau altfel: aceste obiceiuri constituiau deci pentru cititorii disertației lui Popp lucruri nouă. Cum am mai spus, după cât avem cunoștință lucrarea lui este întâia cercetare sistematică a obiceiurilor de înmormântare ale unui popor modern.

Studiile lui Lambrior, Burada și în special acela al lui Marian², — alături de cari ar mai trebui amintite o mulțime de articole mărunte publicate în reviste — au adunat tot ce se știe astăzi despre obiceiurile poporului nostru la înmormântări. Firește, obiceiurile erau în general aceleași și pe timpul lui Popp. Astfel e fatal, ca după lucrarea de 600 de pagini a lui Marian, care avea o întregă rețea de corespondenți în aproape toate provinciile românești și putuse să aibă la dispoziție o mulțime de articole publicate în reviste și ziare, precum și cercetările anterioare asupra acestei chestiuni — lucrarea lui Popp nu o cunoștea însă, precum nu o cunoscuseră nici Lambrior, nici Burada — disertația de la Viena să nu ne aducă prea multe știri nouă. Câteva doar pot conta ca nerelevante până acum. Altele, pot să ne ajute la completarea unor informații date de Marian, la lămurirea lor, ele fiind notate acum mai bine de 100 ani și în consecință păstrând mai bine sensul primitiv al ritului. Pe toate acestea le vom releva în cursul rezumării cărții lui Popp, comentându-le cu mijloacele de astăzi ale științei folklorului. Vom trece în revistă obiceiurile cu cari se ocupă Popp, oprindu-ne la tot ce ar putea interesa din

¹ Nereușind să vedem nici una din aceste opere, dăm autorii și titlurile întocmai cum le-am găsit în notele lui Popp.

² Al. Lambrior, *Obiceiuri și credințe la Români, În mormântările* („Convorbiri Literare“ IX (1875), p. 153); T. Burada, *Data-
nele poporului român la înmormântări*, Iași, 1882; S. Fl. Marian, *Înmormântarea la Români*. București, 1892.

punct de vedere al limbii, al folklorului nostru și al istoriei lui, ici-colo chiar la câte o însemnare relativă la istoria medicinei, pentrucă ele sunt așa de rare. Ne vom opri de asemenea la tot ce vom recunoaște ca o contribuție a lui Petru Maior¹.

„Românii — începe Popp (§ 2) — urmașii vechilor Români în Dacia, cari își trag originea de la coloniștii aduși în această provincie depopulată de locuitori de cătră divul Traian, prin situația lor, mult deosebiți de strămoșii lor, dar prin diferite rituri, obiceiuri, limbă și numele cu care se numesc până în ziua de astăzi, foarte apropiați de ei; și precum în alte privințe, așa și în jurul ritului de înmormântare foarte multe au păstrat de la Romani. Acestea totuși în urma religiei creștine ce au luat și în urma legăturii cu alte popoare, s'au mai schimbat. Lucru ce se va vedea din cele ce vom spune în cursul acestei lucrări.“

După această scurtă introducere, Popp arată că Românii cred că omul se compune dintr'un suflet nemuritor și dintr'un corp (§ 3). Aici se oprește la o expresie a lui Petru Maior. Acesta i-a scris: „Țăranii români cred într'un mod simplist și fără o cercetare mai aprofundată, că omul este alcătuit din trup și suflet, că acesta din urmă e nemuritor, și după moarte depinde de faptele făcute cât era legat de trup ca să devină ori fericit ori nefericit. Evident că în mod simplist și fără o cercetare mai aprofundată — subliniază Popp. Căci dacă s'ar cerceta mai adânc, vei găsi mulți dintr'ânșii cari cred că omul e în așa fel alcătuit din trup și suflet, că cel din urmă e închis în cel dintâi ca în-

¹ Planul lucrării lui Popp e următorul: O scurtă introducere tratând despre originea Românilor, concepția lor despre suflet și câteva forme ale cultului morților la ei. Cartea e divizată în părți, capitole și paragrafe. Partea I tratează despre morminte în general, riturile funerare ale barbarilor, rostul mormântului (pp. 11—16). Partea II are trei secții, cuprinzând: cele ce se fac înainte de ridicarea mortului din casă (pp. 17—39), ducerea la groapă (pp. 40—44) și capitolul despre groapă și înhumare (pp. 44—55).

tr'o temniță (cum zice psalmul 141): „Scoate din temniță sufletul meu ca să se mărturisească numelui tău“. Mai departe ei cred că morții lor trec din această viață într'alta ca niște călători, drum în care au multe de îndurat, și că dincolo își are fiecare locul lui desemnat unde își așteaptă ziua judecării din urmă: In sfârșit mulți cred că sufletul împreună cu trupul e supus pedepselor, căci făcându-se vinovat de păcate în tovărășia trupului se crede că trebuie să ispășească cu trupul împreună.“¹

Popp arată apoi cum se poartă lumea în timpul cât mortul e în casă (§ 4) și dă, în românește, felul de salutare al celor ce intră în casa mortului: „Dumnezeu săl iarte“ și „Săl iarte Dumnezeu“.

După câteva pagini consacrate felului de înmormântare al barbarilor, despre mormintele lor în general și despre rostul lor (§§ 5—20), chestiuni asupra cărora Popp se dovedește bine informat, revine la Români. Susține că în general ei nu se tem de moarte, lucru pe care i l-a comunicat și Petru Maior. In sprijinul acestei afirmații Popp aduce chiar exemplul sfârșitului de martir al lui Constantin Brâncoveanu, pe care-l cunoaște din Del Chiaro (§ 21). Mai însemnează că Valahii nu vreau să audă de doctor și medicamente, chiar în cele mai grele boli, aceasta din pricina fatalismului lor în fața morții (§ 22). Amintind de lumânările ce se pun în mâna celui ce trage de moarte, se miră de credința Românilor în sfințenia cerii și însemnează că se jură pe ea și că acest jurământ nu se calcă nici odată (§ 23).

Face apoi istoricul închiderii ochilor morților la popoarele vechi. La noi, Popp spune că aceasta pare să fie cea mai sfântă dintre datoriile față de morți. Petru Maior i-a dat chiar amănunte inedite — nu le găsim nici la Marian nici la alți autori. Anume el îi scria că cel ce închide ochii mortului „crede că aceasta îi va aduce un mare no-

¹ Am dat traducerea întregului pasaj referitor la credințele despre viața de dincolo de moarte, pentru că în ce privește această chestiune colecțiile noastre de folklor sunt foarte sărace

roc, și de multe ori o povestește cu mândrie. De aceea se îmbulzesc pe întrecere să închidă ochii mortului, astfel că încep să-i apese ochii înainte de a-și da sufletul, ca nu cumva în această acțiune să le ia alții pe dinainte, și le închid și gura". „Dar nici o acțiune nu este atât de sfântă și sacră, în care poporul să nu amestece și ceva superstitios“ — adaugă Popp. Și ca o exemplificare, citează alt amănunt, după cât avem cunoștință tot inedit, comunicat de canonicul Bran: „în unele locuri (obiceiul nu este același peste tot) ochii îi închide dacă este de față o femeie, care borborosind nu știu ce, întinde (o bucată de) ceară în formă de ban și o așează pe ochii muribundului“ (§ 24).¹ La acest paragraf Popp însemnează și obiceiul Aromânilor de a pune muribunzilor untdelemn pe ochi, pe urechi și pe gură, mărturisind că nu cunoaște rostul acestui obicei. Firește, în fața acestui fel de proceduri *medicul* Popp nu poate decât să se revolte, înfierându-le ca „maximos abusus“ cari fac „să se închidă înainte (de vreme) cele două căi mai nobile prin cari ar putea să între în corp stimulenții pentru o redesteptare a sufletului care poate se ascunde...“ (§ 26). Popp nu poate să nu-și amintească (§ 27) de legea lui Varro, prin care se interzice copiilor să închidă ei înșiși ochii părinților la moarte, pentruca nu cumva unii, prea lacomi la moștenire, să procedeze cam repede la acest act.

Spălarea morților este generală la Români — zice Popp — dar nu se face peste tot de aceleași persoane și în același fel. Amănuntele lui nu aduc nimic din ceea ce n'am cunoaște de la Marian. El se ridică doar ca medic, chemând în ajutor și autori străini ai unei „sisteme de poliție medicală“ contra spălării prin moașe și bătrâni cari ar putea trece boala mortului și altora pe cari îi îngrijesc: lăuze, copii, etc. (§ 32).

Urmează un capitol despre îmbrăcarea morților la Ro-

¹ Literatura consultată de noi nu cunoaște un astfel de obicei. Asupra celor ce se pune pe ochii mortului, vezi *Archiv für Religionswissenschaft*, II, p. 221 seq., care nu ne-a fost accesibilă.

mani și Germanii vechi. Revenind la Români, el arată că ei își îmbracă morții cu atâta îngrijire, datorită mai întâi mândriei deșarte, apoi pentru că ei cred că din această lume morții trec în alta, având deci să îndure pe drum căldură și frig, sete și foame, să plătească vămi, etc. Popp însemnează aici într'o notă, (p. 24) că despre acest drum amintesc și bocetele, în cari mortul e pus să vorbească astfel:

„Veniți care mă iubiți cu mine călătoriți

Io mă duc în cale lungă, nam nimica sămi ajungă“¹.

Observăm că aceste versuri au fost culese și mai târziu și publicate, odată de M. Besanu², apoi de Lambrior³. Versurile sunt absolut identice, deși între culegerea lor s'a scurs o jumătate de veac. Lambrior notează că ele se cântă la plecarea mortului din casă.

Credința că în lumea cealaltă vor apare cu acelaș trup, face pe Români nu numai să-și îmbrace morții cu hainele cele mai bune, zice Popp ci să le dea și oarecare obiecte necesare pe drum: pâine, sare, bătă și bani. Autorul insistă asupra felului cum se pune în diferite părți obolul: în dinți, sub limbă, în mâna dreaptă, în toiag (§ 38). Maior îi scrie că în copilăria sa a auzit că obolul acesta servește pentru plățirea vămilor, și tot el amintește de vorba cu care cerșitorii cereau milă: *să-ți fie rămile plățite*. „Că acest rit care are ceva păgân, Românii l-au primit de la Romani, numai acela neagă care nu prea e versat în istoria antică“ spune cu mândrie Popp (§ 39) citând diferiți autori latini, cari amintesc de obol, de Charon și de Acheron. E interesant că obiceiul punerii obolului la mort începuse să nu se mai observe întocmai deja acum o sută și mai bine de ani: Popp

¹ Popp dă textul odată cu chirilice — cel transcris de noi — apoi cu litere latine, pe cari le dăm pentru grafie:

Veniți quare me iubiți cu mine călătoriți

Io me duc în cale lungă, n'amu nimica se mi ajungă.

² *Datinile Românilor la înmormântare*, în „Albina“ (Viena, 1866, I, No. 57).

³ *Op. cit.*, p. 153.

insemnează anume (§ 40) cum obiceiul ia o nuanță creștină. Maior îl informează și despre modificarea obiceiului obolului: nu se mai pune în mâna dreaptă, nici nu se mai îngroapă. Se face o cruce de ceară pe care preotul o pune pe pieptul mortului, apoi când se închide sicriul, preotul o ia. Când mortul e pornit spre cimitir, se pune pe sicriu o cruce cu un ban pe ea, pe cari, după ce toți au sărutat crucea, le ia preotul.

Despre bocire (§ 43), Popp e bine informat, atât de Maior cât și de Nicolides, de Cantemir și Wolf — dar nu ne aduce nimic nou.

El nu poate uita, firește, priveghiul (pervigilium) (§ 47) cu jocurile sale „verbale“ și „corporale“. Pe acestea din urmă le împarte în utile și vătămătoare. Jocurile verbale sunt vorbe cu două înțelesuri, caraghioslăcuri. Asupra jocurilor corporale utile nu insistă, dat fiind că el și-a propus să vorbească „de abusibus“ și și pentru că se gândia ca despre acestea să scrie altă dată, când va avea timp, o *disertație întreagă*, gând pe care, spre marea pierdere a folklorului românesc, nu l-a realizat.¹

Dintre cele vătămătoare, descrie doar unul, pe cel mai de căpetenie: „moara“. Deoarece nu l-am găsit amintit nicăieri², dăm în rezumat descrierea acestui joc: La el iau parte patru inși: fierarul, fierul și două calfe tinere, ajutoare ale fierarului. Cel care face pe fierul, este ales totdeauna prin sorți și trebuie să primească de voie de nevoie acest rol, de unde — zice Popp — proverbul *sorte și morle*. Nenorocosul e așezat pe pământ ca și când ar șede, cu picioarele întinse înainte, ele făcând serviciul foilor. Fierarul își sufulcă mânecile, se pune pe lucru: pletele „fierului“ adunate într'un mănunchiu le întoarce în fel și chip,

¹ În tot cazul nu știm să fi publicat așa ceva.

² Marian, *op. cit.*, p. 205, descrie un joc numit astfel, dar acesta n'are nimic cu al lui Popp. La p. 222 regretatul folklorist amintește de un joc *foii*, care ar putea fi acela descris de Popp, dar Marian nu-l descrie, căci el face parte din jocurile „a căror procedură însă nu ne-a fost până acuma cu putință a o afla“.

le sucește și le învârtește, le împletește și le despletește, le respiră, le innoadă și le desnoadă, procedând ca un adevărat fierar. În acest timp calfele ridică cu schimbul picioarele celui așezat, le trag și le împing și fac ca și când ar fi foi adevărate; nici spectatorii apropiați nu sunt feriți de scanteile făuriștei: loviturile calfelor. Acesta ar fi după Popp jocul „morii“, al cărui nume mărturisim că nu-l prea înțelegem.

Deși ne anunță că el nu ne va vorbi despre mângăierea acasă de rugăciuni sufletelor celor morți, „de cari trebuie să se ocupe teologii și nu medicii“, el se oprește totuși destul de mult la scopul și modul în care se fac ele. Dă mai întâi, după comunicarea lui Petru Maior, etimologia lui *sărăcustă*. Maior derivă cuvântul din grecescul *τεσσαρες*, dec etimologia e în principiu aceeași cu cea admisă astăzi¹. Tot pe baza informațiilor lui Maior ni se dă și rostul acestor rugăciuni (§ 49). Urmează un excurs mai lung despre motivele pentru cari evanghelia se citește pe pieptul mortului (§ 52).

În ce privește pomenile trebuie să notăm că Popp face o deosebire între pomana ce se face acasă, înainte de plecarea mortului, și cea de la groapă (*elemosinae*) și pomenile ce se fac la anumite zile după moarte (*epulae*). Pe cele dintâi le tratează la capitolul XX, pe când pe celelalte le lasă, cum ni se pare și nouă natural, tocmai la urmă². Și aici Popp aduce deci contribuții nouă și observațiile lui proprii sunt deosebit de interesante. În ce privește pomenile, Popp găsește că Românii sunt extrem de darnici („ad excessum pene“). „Ei cred că săracii sunt cei mai potriviți pentru a li se încredința lucrurile morților, lucruri cari cu cât sunt mai mari, cu atât mai mult o să aibă ei în viața

¹) Mgr. *σαρακοστή* (pentru *τεσσαρακοστή*) prin slavonul „sarakusti“ (V. Dicționarul lui Tiktin, s. v.) Popp însuși crede că celălalt cuvânt, *sărindar*, are la bază pe barbare-grecul *Σαραντα*, și și el pare să fi avut dreptate (cf. Tiktin : etim. mgr. *σαραντάρι*).

²) Marian le-a tratat cam una peste alta, sub capitolul „Comandarea“. Am putea spune chiar că la el, cea dintâi, pomana făcută acasă, abia de-i amintită.

de apoi. Care este scopul pomenilor se vede din acestea: să se vină într'ajutor nevoilor celor morți și ca să le fie bine, scop, pe care, pentru a-l ajunge, sunt folosiți săracii ca niște mijlocitori" (§ 53). La pomână se procedează astfel: afară, în curte, după ce s'a dat mortului deslegarea, o rudă stând de o parte a sicriului, ia hainele mortului, le sărută, și le dă peste sicriu săracilor (§ 54). Acelaș lucru se face cu vitele și dacă ele sunt mici, le sărută și pe ele și le trece peste sicriu. „La fel se împart și banii, dar ceva mai târziu, chiar în preajma lăsării în groapă — deoarece poporul pune mare nădejde în acest fel de pomână, căci dacă nu s'ar da în felul acesta, se crede că pomana ar avea mai puțin efect“. Popp însemnează și faptul că mulți își fac ei înșiși pomana, în viață fiind, deoarece se tem că urmașii nu le vor împlini dorințele întocmai. Autorul nostru cunoaște și proverbul prin care poporul își exprimă rezervele în ce privește felul în care se face pomana: *Multe spune moriul viu face cei place*. Firește, Popp nu poate să cerceteze întrucât aceste pomeni aduc mângâiere mortului. Dar nu se poate opri să nu arate (§ 56) cum prin hainele cari se împărțesc săracilor, vagabonzi ce rătăcesc din sat în sat, comunități întregi se pot contagia de boala celui mort. El citează și exemple de astfel de molipsiri prin hainele morților (§§ 57, 58).

Sărutarea morților, e după Popp, un obicei așa de răspândit, că ea nu se face numai de cătră rudenii, ci și de străini și chiar de necunoscuți, și aceasta se întâmplă nu numai în timpul cât mortul e în casă ci până*ice e coborât în groapă* (§ 60), obicei ce era și la Romani de altfel. (§ 61).

Doliul Românilor se manifestă întâi prin bocete, de cari Popp a auzit el însuși și a aflat și de la Petru Maior. El mai amintește plânsetele, smulgerea părului — obiceiuri ce se întâlneau de altfel și la Romani (§ 63). În ce privește doliul, el e cel cunoscut: despletirea părului la fete, despletirea dar acoperirea capului cu o broboadă la femei. Despre acest obicei al femeilor, Popp spune că „e rușine dacă una-și descopere părul, iar învelitoarea capului e atât de

sacră, că dacă cineva o ia cu puterea sau o vatămă în orice fel, e pedepsit în chip extraordinar“ (§ 64). Ce păcat că Popp nu ne comunică sancţiunea acestui ciudat delict, contribuind astfel la înmulţirea colecţiei obiceiurilor noastre juridice. Tot în ce priveşte doliul, Popp ne declară că în „patria sa“ (Transilvania) n'a văzut niciodată un obicei ca cel citat de Cantemir pentru Moldova, ca la moartea unui fecior, sora lui să-şi ia o parte din păr şi să o atârne de crucea care se pune pe mormânt. El ştie însă de ofrande de păr la morţii Romanilor (§ 66). Românii n'au haine speciale de doliu (§ 67). În ce priveşte durata lui, Popp o ştie rânduită după vârstă şi grad de înrudire, dar fără considerare de poziţie socială: trei zile copiii, şapte cei mai mari, patruzeci adulţii, părinţii pe copii şi aceştia pe părinţi un an. Sunt şi de aceia cari jelesc toată viaţa (§ 68).

Popp însemnează apoi cele ce se fac imediat ce mortul e scos din casă: întoarcerea lavişelor pe cari a fost aşezat sicriul, închiderea uşii, scoaterea şi aruncarea unei oale pline cu cenuşe în urma mortului.

„Acestui rit i se atribuie două rosturi: întâiul este că vreau să vădească că omul este asemenea unui vas de pământ atât de fragil şi care se preface repede în praf. Altă explicare este că familia s'a înpuşinat cu un cap, astfel are nevoie de un vas mai puţin. De unde proverbul: *i sau frânt oala...* ca şi când s'ar zice: a murit“ (§ 69). Nici una din explicaţiile lui Popp nu poate sta în picioare, fireşte. Spargerea oalei după scoaterea mortului din casă, ori la mormânt, este un obicei răspândit la o mulţime de popoare şi face parte din riturile de despărţire (Trennungsbräuche) săvârşite de supravieţuitori pentru a împiedeca rămânerea ori revenirea sufletului, întocmai ca celelalte două procedee arătate de Popp: întoarcerea lavişelor şi închiderea uşilor, la cari ar trebui să se adauge scoaterea cu picioarele înainte, sau pe sub prag, măturarea casei, etc.¹

Nu oricine poate participa la înmormântare, spune

¹ Cf. Paul Sartori, *Sitte und Brauch*. Leipzig, 1910. I, p. 144.

Popp, (§ 70). Există oarecari restricții. N'au acest drept cei cari n'au împlinit 40 de ani; tinerii nu se cade să meargă la înmormântare, decât dacă au legături de sânge cu cel mort, contând în familia îndoliată.

Despre felul ducerii sicriului, Popp spune (§ 72) că în Transilvania e deosebit de cel din Banat, Muntenia și Moldova: „Aici se pun în jurul sicriului niște legături (fășii) sau ștergare de in, ale căror capete ducătorii înfășurându-le pe mână, ridică sicriul peste genunchi. Aceste fășii sau se țes pereche, sau se înnoadă. Toată lumea își face încă în viață fiind, și păstrează până la moarte cu mare grije aceste legături pe cari ducătorii le primesc ca răsplată a osteneții lor. Obiceiul acesta de a duce cadavrele îl povestește pentru vremea sa în unele părți ale Galliei și Fruterius și l-a văzut în Aurelia¹ prea învățatul Kirchmann“. Tot aici amintește de obiceiul Românilor din Transilvania de a îngropa pe cel omorât de fulger acolo unde s'a întâmplat nenorocirea. „Căci ei cred că locurile pe unde trec cu cadavrul (unui astfel de mort) ar fi bătute de grindină“. Popp vrea să vadă în acest fel al ducerii morților la groapă și în credința cu baterea grindinii, reminiscențe din obiceiuri romane și în special din legea lui Numa asupra celor trăzniți — lucru prea puțin probabil. Obiceiul și credința sunt cunoscute și de Marian².

Și Popp știe că pe când morților bogați li se face în drum spre biserică multe „stări“ (opriri cu rugăciuni), la cei săraci acestea sunt de tot puține. De unde locuțiunea *Dul că nare bani* (§ 73), care la Lambrior³ apare completă.

Duceți-l mai tare

Că bani n'are.

Popp mai însemnează că dacă la cimitir nu se citește deslegarea, poporul crede că „nici cadavrul nici părul lui nu

¹ Orléans?

² *Op. cit.*, pp. 348—9. Vezi și T. German, *Grindina*, în „Comara Satelor“ III, p. 69.

³ *Op. cit.* p. 153.

putrezesc, în schimb îi cresc unghiile și alte fantasmagorii asemănătoare cred“ (§ 74). Obiceiul citirii deslegării „e luat de la Ruși, frați de religie cu Valahii, în întâiele timpuri, prin cărțile sfinte... dacă nu mă înșel“ afirmă Popp. După un călător pe care-l citează — Olearius — Rușii ar merge chiar mai departe: preoții lor liberează morților un pașaport pentru a ajunge mai ușor în împărăția cerurilor. Popp dă după acelaș călător textul unui astfel de pașaport (rusesc) și arată că el e iscălit de episcop ori de popi și punându-se între degetele mortului, se îngroapă astfel.

După umplerea gropii, moștenitorii defunctului dau, în afară de alte lucruri, un dar deosebit groparilor: o găină neagră (§ 75). Popp nu cunoaște rostul acestui dar: „poate vreau să-i arate pe aceștia (pe gropari) ca pe niște nenorociți cari își câștigă pâinea lor așa de mizerabil, căci culoarea neagră arată nenorocire, precum albul arată noroc.“

Darea peste groapă a unei găini - de obicei un dar și peștrițe — se practică în mai multe părți ale Ardealului, în Moldova și Muntenia. Poporul crede că această găină merge înaintea mortului, arătându-i sau netezindu-i drumul spre raiu¹. Firește, aceasta nu poate fi o explicație. E de remarcat că acestei găini i se spală picioarele, căutându-se să fie cât mai curată, ceea ce ar putea însemna că la origine am avut de a face cu o jertfă. În tot cazul e probabil ca ea să reprezinte „un dar pentru forțele cari aduc moartea, a căror putere o dovedește cadavrul, și cari ușor ar putea pretinde și altfel de jertfe“². Se poate însă ca această găină să nu fie nici ea decât o parte din ceea ce se dă mortului să aibă pentru lungul drum ce are de făcut.

Nu se îngroapă om *ori chiar animal*, zice Popp, fără să se arunce de cei de față o mână de pământ. Dar Românii nu știu pentru ce fac acest lucru, pe când la Romani acest rit era semnul începerii cultului mormintelor (§ 76).

¹ Marian, *op. cit.*, pp. 331—2.

² Sartori, *op. cit.*, II, pp. 139—40.

Despre cimitire (§§ 77—79) nimic deosebit de reținut. Aproape la fel despre morminte (§§ 80—81). Vorbind despre inpodobirea acestora (§ 82), Popp face o distincție între acelea ale necăsătoriților și ale căsătoriților. La cei dintâi se duce înaintea cortegiului cunoscutul steag alb vârgat cu roșu și cu ciucuri, deseris și de Marian¹, care apoi se pune pe mormânt. Popp ne dă și o listă a florilor ce se pun pe mormintele celor însurați: „Busiocu, Lemnu Domnului, Calapêru, Romoniței, Mintă, Rosâ s. Trandafiru“ (§ 83). El arată apoi în câteva cuvinte (§ 86) că deși cimitirele Românilor par neîngrijite, cultul mormintelor există totuși și la ei, și cei cari îndrăsnesc să le profaneze sunt pedepsiți în mod exemplar. El se mai ocupă și de felul cum e așezat mortul în groapă (§ 87), apoi trece la pomeni.

Nu știe dacă acest cuvânt vine dela *post meminisse*, sau de la slavul *pomena*: nu discută, ci lasă această sarcină filologilor (§ 88). Amintește de *fidilese*, *cofe* sau *bote* și *urceori*, cari se împart săracilor (§ 89). Apoi de *pomișori*; ramuri cu fructe și de *turtă*. Tot aici despre colivă — după informațiile lui Petru Maior (§ 90).

Despre „pomenile morților“, Popp ne spune următoarele: „credeau Românii și și până astăzi cred în unele locuri, că în anumite timpuri ale anului sufletele celor morți ies din morminte și că aceste suflete rătăcesc în jurul mormintelor, de cari voiau să se îngrijească (rudele) prin pomeni și libații (epulis et inferiis) și ziua aceea anumită nu știu prin ce credință o aleg Vinerea care premerge Paștilor și pe care o numesc „seacă“ — pentru că postesc, cred — și în zorile acestei zile, duc la morminte cărbuni aprinși, pâine, apă sau vin și sare, lăsându-le acolo, din cari sufletele rătăcitoare se înfruptă“ (§ 91).

Vorbind de pomenile vechilor Romani, amintește și de apa care se vărsa pentru cei morți, cu care se făceau libațiile, care se numea *Arferiam* sau *Arferial* — iar la Români

¹ *Op. cit.*, p. 92.

Arjerie (§ 92) — cuvânt asupra căruia nu mai dă nici un detaliu și pe care-l relevăm pentru că nu l-am întâlnit nicăiri până acum.

Maior i-a mai comunicat că în unele părți, a doua zi de înmormântare, rudele răposatului umplu o oală cu cărbuni aprinși, o duc la mormânt și o lasă acolo până ce se sparge în urma intemperiiilor și până ce se risipește odată cu cenușa (cărbunii). Inșă în timpul cât duc oala aceasta la mormânt sunt foarte îngrijorați dacă a plecat sufletul sau nu „căci unde e acest obicei, e și credința că sufletul mortului după ce s'a despărțit de trup rătăcește trei zile în jurul casei unde a zăcut cadavrul și că se duce și pe la mormânt. Unora din femei, preocupate că a plecat sufletul sau nu, prin puterea imaginației, li se pare, în timp ce duc oala la mormânt, că au văzut sufletul ridicându-se spre cer și asigură pe celelalte de realitatea acestui lucru. Ritul acesta nu e oare o urmă a rugului? — se întrebă Popp, și sufletul ce rătăcește și se depărtează nu este oare o urmă a precauției ca nu cumva să fie ars cu sufletul încă viu ascuns în el: lucru pentru care se păstra corpul după moarte mai multă vreme, precum se face și acum? (§ 93). De fapt focul ce se duce la mormânt este privit astăzi fie ca o grijă ca mortul să aibă foc pe lumea cealaltă, fie ca un mijloc de apărare contra lui¹.

În ultimul paragraf (§ 94), Popp amintește pe conducătorii vicții religioase a Românilor ardeleni, episcopii uniți Ioan Bobb și Samuil Vulcan, neuitând nici pe ortodoxul Vasile Moga. Aceștoră ar vrea el să le fi plăcut cartea despre înmormântările Românilor, pe care o supune criticii lor, aceasta și deoarece cele scrise în ea „privesc întru câtva și religia“. El își exprimă nădejdea că va satisface măcar în parte așteptarea lor și a altor bărbați de seamă, ceea ce mărturiseste a fi fost suprema sa dorință.

Cu aceasta terminăm rezumarea capitolelor lui Popp

¹ Cf. Paul Sartori, *Feuer und Licht im Totengebrauche*, în *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, XVII (1907), p. 375.

și comentarea lor. Nu putem însă încheia fără a releva câteva amănunte date de canonicul Bran în scrisoarea sa, cari nu se întâlnesc în corpul disertației. Și aceasta cu atât mai mult cu cât unul din ele e deosebit de interesant, prea puțin cunoscut și neexplicat.

Intre altele Bran scrie lui Popp, că se povestește despre sufletul mortului că rămâne în casă, și anume deasupra ușii, și de aceea i se pune acolo colac și lumânare. Ba el a auzit chiar că se crede „cum că zăbovește în streășinca casei“ (în românește). I s'a mai povestit apoi că se despletește părul mortului sau moartei și tot timpul cât zace cadavrul în casă nu se mătură.

Dar cel mai interesant dintre amănunțele date de Bran este acela referitor la un rit la care e supusă văduva celui ce e îngropat: „In quisbusdam locis, ut relictæ viduæ citius obliviscantur maritorum, consagvineæ accipiunt volam terræ e Tumulo et in sinum Viduæ immitunt“ (p. 6). Această introducere a unui bulgăre de pământ din mormântul proaspăt în sânul văduvei, făcută în nădejdea că astfel ea va uita cât mai repede pe mort, trebuie să i se fi părut așa de ciudată lui Popp, încât nici nu mai revine asupra ei la capitolul respectiv al lucrării¹.

¹ Ritul merită să ne oprim într'adevăr puțin la el și să încercăm să-l explicăm. Nu l-am întâlnit citat în literatura obiceiurilor de înmormântare a altor popoare — atâta cât am putut consulta în țară — ceace, bineînțeles, nu însemnează că ar fi ceva propriu românesc. Tot ce am mai găsit asupra acestui obicei, este doar în următorul pasaj de la Marian (*op. cit.*, p. 327): „Persónei celei mai supérate îi bagă țerină pe după cap, parte ca să-i treacă supërarea și să uite pe cel mort, parte ca să n'o năcăjească sufletul mortului“. Ritul e arătat ca aparținând la o seamă de Români. Din notele așa de puțin clare ale lui Marian (aici nota 4, p. 327), nu știm de e vorba de un obicei din Transilvania, de unul din Moldova ori de unul din Bucovina, sau din amândouă aceste din urmă provincii.

Este evident că avem de a face, în amândouă cazurile cu acelaș obicei. Cele două informații se completează, intrucât „persoana cea mai supărată“ de la Marian trebuie să fie, de cele mai multe ori, văduva, de care vorbește Bran. Marian încearcă

Incheind analiza disertației lui Popp, nu e oare natural să ne întrebăm: ce e medicină în această teză de istoria medicinei prezentată în vederea promovării ca doctor al unei facultăți de medicină? De sigur, foarte puțin. Ea nici nu e propriu zis, o teză de istoria medicinei ci una de folklor. Ca atare, ea cadrează, într'adevăr, cât se poate de bine cu viața, îndeletnicirile și opera lui Popp. Cu excepția broșurii despre apele minerale, în care preocupările literare ale autorului se trădează de altfel în prefață, în tot restul operei sale care contează, Popp nu s'a ocupat decât de limba, literatura și istoria neamului său. Teza lui „historico-medica“-lă, care în alegerea subiectului chiar se resimte atâta de îndeletnicirile de „filosof“ ale lui Popp — am putea să o considerăm ca adevărata lui teză de filosofie — se încadrează armonios în restul operei sale dedicate graiului și istoriei neamului românesc, adăugând studiul obi-

să dea două explicații: ritul se face „ca să-i treacă supărarea și să uite pe cel mort“ și aceasta o întâlnim și la Popp, — evident nu acesta e cazul. Căci intrucât ținerea în sân a unui bulgăre de pământ din mormântul bărbatului ar putea face pe văduvă să-l uite? Ba chiar dinpotrivă! Explicația a doua: „parte ca să n'o necăjească sufletul mortului“, credem că se apropie de adevăr. Se cunosc de fapt măsurile pe cari primitivii — și chiar straturile de jos ale popoarelor civilizate — le iau pentru ca morții să nu supere pe cei rămași în viață, pe cei cari le erau mai aproape și cu cari au trăit într'o casă: în primul rând pe văduvă. La atâtea popoare primitive, văduvele își acoper corpul cu cenușe sau cu argilă albă (Australia centrală) aceasta după toate probabilitățile fie pentru înșela, fie pentru a degusta pe mort (Frazer, *Le folklore dans l'ancien Testament*, Paris, 1924, p. 300). Bulgărele din mormântul bărbatului, care se pune în sânul văduvei, nu pare să aibă nimic comun cu procedeul Australienilor. Și totuși trebuie să avem de a face tot cu un mijloc magic pentru îndepărtarea mortului. Obiceiul de care e vorba prezintă de altfel analogii cu altele, cel puțin tot așa de surprinzătoare și cari totuși se practică și astăzi, chiar la noi în țară. În Oltenia de pildă, văduva „pentru a dovedi marea dragoste ce-i poartă (mortului) și a-l îndupleca să nu o cheme după el pe lumea cealaltă — se îmbăiază în scaldă mortului“ (Ch. Laugier, *Contribuțiuni la etnografia medicală a Olteniei*. Cra-

ceiurilor aceleiaş neam¹. Limbă, istorie şi obiceiuri: nu e aici toată fiinţa unui popor? Cel dintâi care după Cante-mir — şi în unele privinţe mai mult decât el, — şi-a studiat neamul din aceste trei puncte de vedere, singurele cari pot da icoana completă a unui popor, a fost doctorul Vasilie Popp.

Iată pentruce am crezut că viaţa şi opera lui trebuiesc scoase din uitare.

ION MUŞLEA.

iova, 1926, pp. 11, 37). Obiceiul nu este în nici un caz izolat. El face parte dintr'un întreg ciclu de practice în legătură cu pământul de pe morminte. Astfel e probabil să avem de a face cu un procedeu magic a cărui a doua parte s'a uitat poate în cazul nostru. La noi, ca şi în alte părţi, şi mai ales la Slavii balcanici, cu o mână de pământ de pe mormânt se fac o mulţime de farmece. Cităm doar două: femeile cari vreau să aibă copii, iau pământ de pe pământul unei femei moarte din facere şi-l poartă o vreme sub brâu. (S. Fr. Krauss, *Sitte und Brauch der Südslaven*, Wien, 1885, pp. 531—532). Mai aproape de procedeul nostru este altul notat tot la Sârbi: „văduva care vrea să se mărite din nou, trebuie să ia pământ de pe mormântul întâiului ei soţ şi să-l arunce, pe furis, peste acela pe care vrea să-l ia de dărbat. (S. Fr. Krauss, *Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven*, Münster, 1890, p. 136).

N'am putea avea oare ceva asemănător cu acest ultim procedeu şi în punerea unui bulgăre de pe mormânt în sânul văduvei? În tot cazul, ritul comunicat lui Popp de cătră canonicul Bran trebuie interpretat ca un mijloc magic finzând la apărarea văduvei de eventualele vizite ale strigoiului, la îndepărtarea lui.

¹ Cât de mult îl preocupa pe Popp folklorul se poate vedea din planul lui de a da o „disertaţie întreagă” despre jocurile de la priveghiu, de care am amintit mai sus (p. 133).

ANEXE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Ms. p. 1

BREVIS
NOTITIA
ECCLESIAE BOLGÁRSZÉKIENSIS
AD S. NICOLAUM.

p. 3

BREVIS NOTITIA
ECCLESIAE BOLGÁRSZÉKIENSIS
AD S. NICOLAUM.
AD
ILLUSTRISSIMUM DOMINUM
LADISLAUM LÁZÁR
E
COMITIBUS DE SZÁRHEGY.
S. C. R. ET APOST. MAJESTATIS
A CUBICULIS;
EXCELSI REGII GUBERNII CONSILIARIUM
ACTUALEM INTIMUM; LICAEI R.
CLAUDOPOLITANI SUPREMUM
DIRECTOREM;
ET
CLERI N. N. REFERENDARIUM;
VIRUM
RERUM SACRARUM ET ANTIQUITA-
TUM PATRIAE AMANTISSIMUM;
EA, QUA PAR EST, VENERATIONE.

Quae sit Tua, Illustrissime Comes ! in Res sacras pie-
 las, et Antiquitates Patriae studium ; testes sumus omnes,
 qui Te aestate elapsa Coronae venerati sumus. Nam post
 quam hanc Urbem ingredebarris ; prima tibi fuit cura non
 modo Loca Sacra, sine discrimine, pie invisendi et vene-
 randi ; verum etiam de illorum initiis, fatisque docte inqui-
 rendi. Defixit autem admirationem Tuam caetera inter
 Ecclesia illa Bolgárszékienis, quae ad S. Nicolaum dici-
 tur. Nec immerito. Nam sive ejus antiquitas spectetur, sive
 res ejus pretiosae, a piis Principiis Viris ei abunde oblatae
 considerentur ; digna est, cujus uberior Notitia a viris doc-
 tis habeatur. Quod vero a me, et non alio, ejus Notitiam
 habere cupiveris : id unice humanitati Tuae tribuendum
 est ; cum ipse meam tenuitatem sic satis agnoscam. Ne ta-
 men opinione illa, quam de me conceperas, frustrarere,
 omne illud tempus, quod mihi a turbulenta praxi supere-
 rat, in id converti : ut, quidquid audiendo percepissem,
 aut legendo et vestustas chartulas volvendo didicissem ; in
 hanc Epistolam, quo desideriis Tuis satis fieret, cojicerem.
 Sunt vero, quae sequuntur :

p. 5

p. 6

Circa a. 1392 quo tempore Ecclesia parochialis Co-
 ronensis in honorem B. M. V. magnifice exurgeret ; orta in
 Bulgaria fame, multi Bulgarorum, assumtis secum parvu-
 lis et foeminis, spe suas operas in aedificando templo col-
 locandi inducti Coronam pervenerunt ; atque in Suburbio
 Superiori, a quibus nomen acceptum hodieum retinet a)
 Sedes suas fixerunt. b) Tenella haec Colonia, Sacris Eccle-
 siae Orientalis addicta, per 90 annos sine publico altari, in
 privatis oratoriis sacra facere coacta : multa profecto per-
 ferre cogebatur : ut avitam religionem inviolatam serva-
 ret ; et ab una generatione ad alteram transplantaret. c)

a) Hoc Suburbium Hungaris dicitur Bolgárszeg. i e.
 Angulus Bulgaricus ; Valachis Skei, itidem a Bulgaris,
 quos interdum Slavos nominant ; Germanis Belgereij, item
 die obere Valachische Vorstadt, a praevalentibus Vala-
 chis.

b) Vid. Luc. Ios. Marienburg Kleine Siebenburgische
 Geschichte pag. 178.

c) ibid.

p. 7 Crescebat tamen in dies haec Colonia, et accedentibus Va[[a]chis et Graecis a) adeo augebatur : ut circa a. 1484 de extruendo publico templo cogitationes versaret ; quod, impetrata a Magistratu licentia, ligneum extruxerunt. b)

a) Est insignis locus, qui hoc testatur in Literis Papae Leonis X. quarto calendas Ian. 1516. Romae exaratis, quae sic habent : Leo Episcopus, Servus Servorum Dei, universis Christi fidelibus, praesentes Literas inspecturis, salutem et apostolicam Benedictionem... Dudum siquidem per felicis recordationis Sixtum Papam IV. (: praefuit Sixtus IV. Ecclesiae ab a. 1471. ad 1484. :) Praedecessorem nostrum, accepto, quod in Dioecesi Milkoviensi existat quoddam insigne et notabile oppidum, Corona alias Brascho nuncupatum... In Metis infidelium Valachorum, Armenorum, Bulgarorum et Graecorum, quam aliorum infidelium copia una cum ipsis christianis (: catholicis :) *in ipso oppido* degentibus. Apud Benkő Milk. Tem. I. p. 178.

b) Illo loco, quo vetus Ecclesia steterat, ad refinendam ejus memoriam Permissu et Benedictione defuncti Episcopi Gerasimi Adámovits erectum est Sacellum latericium, in quo Crux petrina visitur cum inscriptione :

p. 8 Fiind că în locul acesta au fost bisearica Bulgarilor cea veache, așa în locu sf : preastol sau rădicat această sf : cruce în zilele stăpânitori. (sic!) în : în : nostru Franțiși. II. cu blagoslovenia preaosf : Arh : nostru Gherasim Adamovici spre ajutorul creștinilor. 1795. ¹⁾

Post triginta vero ab hinc annos. h. e. circa initium Saeculi sexti decimi, sive a. 1512. opibus et populo paulo auctioribus, ipso Negoe, Valachiae Transalpinae Principe, ex illustri Bassarabarum familia oriundo, Auctore et Promotore a) lapideum aedificaverunt templum ; quod inter Graecanica, si Balasfalvense exceperis, hodieum primas tenet.

a) Templum hoc, a Negoe Principe Valachiae Transalpinae aedificatum esse, testantur, praeter interruptam

¹⁾ Cu chirilice.

traditionem, ipsa Ecclesiae Diptycha, in quibus primus inter pios Benefactores locatur; et in quibus etiam ejus imago prototypon monstratur.

Magnificum hoc templum, a Principe Viro fundatum, et notabili argenti impendio aedificatum, post octuaginta annos non amplius ad recipiendos fideles sufficebat. Quare Parochi tum temporis Ioannes et Michael, Viri non minus docti a) ac pro domo Dei zelosi, Principem Valachiae Transalpinae, Petrum Cseresel (fülbevaló) Petrasconis Principis filium, et fratrem Michaelis Audacis, eo perduxerunt: ut partem illam Ecclesiae, in qua foeminae sacra audiunt, et ipsam turrin ex fundamento aedificaret. 1583. p. 9

a) His auctoribus primus liber Lingua valachica impressus prodit Coronae 1581. in fol. sub titulo Kazaniae, sive libri concionatorii; expensas ferente Luca Hi[r]schero, Urbis primario iudice, cujus etiam insignia gerit. Exemplar hujus libri, quod in Archivo Ecclesiae asservatur, donatum fuit Ecclesiae a Martha Benknerin vidua Michaëlis Fronii miro sane scopo, quod ex adnotatione in ipso exemplari lucet: MF Anno 1630 de 25 Maij habe ich Martha Benknerin, Hinterla sene des wohlseligen Herrn Michaelis Fronii in die Walachische Kirch diess Buch verheret zum ewigen Gedechniss, damit vielleicht die abgöttischen zur wahren Erkenntniss des Herrn Iesu Christi mögen dadurch bekehrt werde.

Io. Hircherus. m. p.

Verum pius Princeps sua sede deturbatus ultimam operi manum addere non potuit; quare Aron, Moldaviae Princeps et Authentens, per Petrum quemdam sede sua pulsus, cum in Transylvania, a Sigismundo Principe opem quaesiturus versaretur a) atque inchoatum sed imperfectum opus cerneret; non modo templum ornatius imaginibus reddidit, et ipsam turrin altius extulit, verum in Moldaviam redux, sede recuperata, Eleemosyna 12000 asprorum, quotannis ex salinis Moldaviae desumenda, Ecclesiam in perpetuum donavit. 1549. b) p. 10

a) Andr. Wolf. Beitrage zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Mold. 2 Th. S. 108.

b) Eo tempore, quo haec eleemosyna a Principe Mol-

daviae Ecclesiae oblata erat. 40 aspri efficiebant 1 Thalerum imperialem. vid. Marci Crusii Turco-Graeciam. pag. 287. Literae, quibus Princeps hanc eleemosynam firmam habere voluit, asservantur in Archivo Ecclesiae. Sunt vero 28 oct. 1594 Iasiis in pergamena, lingua illyrica exaratae, sigillo cereo. hemisphaerico ex Zona sericea pendente roboratae. Confirmarunt illas sequentes Moldaviae Principes:

Georgius Stephanus. Iasiis. 5. Apr. 1656 ; Gregorius Gyka 11. Aug. 1731 ; Constantinus Nicolaus Mavrocordatus 2-da Sept. 1732 ; idem. 21 Mart. 1748 ; eo addito: ut 400 parochorum Ecclesiae oves a taxa pascui liberae essent; non secus eorum pastores ab omnibus Datiis ; Constantinus Michael Rakovitză 30 Ian. 1751 ; Scarlatus Gregorius Gyka 20. Oct. 1757 ; Ioannes Theodorus Kalimach. 16. Aug. 1760 ; Gregorius Alexander Gyka 1-a Sept. 1766. idem 28. Oct. 1776 ; Constantinus Moruz 22. Aug. 1779. Ioannes Mavrocordatus 1785. Ab hoc tempore supina negligentia eorum, quibus proventus Ecclesiae commissi sunt, nihil desumptum ; adeoque horum unica culpa Ecclesia tantis beneficiis spoliatur.

- p. 11 Grati hujus Ecclesiae fideles ad retinendam, ob tanta beneficia, utriusque Principis memoriam, frontispicium Ecclesia lapidari inscriptione, tot beneficiorum memori, ornarunt. a)

a) Inscriptio ipsa ex Illyrico in Valachicum traducta sic sonat : în numele tatălui și al fiului și al sf : duh. sau început și sau zidit această din lăuntru biserică din dumnezeiască îndemnare de niște iubitori de Hristos creștini cu darea și cu mila blagocestivilor Domni dela Moldova și țara românească în numele Adormirii Maicii Preacătii și sf : Arhierarh și făcătoriu de minuni Nicolae. După aceia în leat 7092. și dela blagocestivul Petru voevod Cercel văzând această biserică învechită și ne înpodobită, cu pofță dumnezeiască sau aprins și împodobind... După aceștea în leat 7103. și iubitorul de Hristos Domnul Aron vv : au urmat pre acești vechi buni Domni, au închipuitu și pomelnic. și au dires toate care să văd cele dumnezeesti și ale sfinților scrise și au zidit... și de acum pre cine va

aleage Dumnezeu să fie Domn, mai mult să miluiască și să dea spre pomenirea sa, în leat 7107. dela nașterea lui Hristos 1598. Mai 13. ¹⁾

Ab hoc tempore nullas mutationes fere per centum annos hoc templum subivit. Anno vero 1695. cum pavimentum antea asseribus solummodo obductum fuisset, lapide quadrato stratum est. a) p. 12

a) Protopopae Basilii Hobanovits Synchrona Ms. adnotatio in libro Ms. sic dicto : Penticostarion.

Nec hic supstitit piorum subsequen-
tium parochorum zelus ; verum, ut haberet populus, quo et saepius id-
que variis horis sacra audiret, authore, loci parocho, Ra-
dula Tempe, in parte septentrionali Ecclesiae oratorium
aedificarunt 1733. a) et paulo post alterum in meridionali.
Sed crescebant et augebantur, Domino favente, filii Israel
adeo : ut nec sic Ecclesia ad capiendos fideles, praesertim
festis diebus sufficeret. Unde factum est : ut anno quadra-
gesimo supra Millesimum septingentesimum novum altare
cum choris ab utraque parte ex fundamento aedificare co-
gerentur. b) p. 13

a) Extracti a. 1733. oratorii meminit parietalis inscrip-
tio, quae sic sonat : † Acest paraclis sau zidit în hramu
bunei Vestiri a preacuratei stăpânei noastre născătoarei
de Dumnezeu pururea fecioarei Mariei în zilele protopo-
pului Florei și pop Radu și pop Theodor și pop Statie :
și pop Ioan cu ajutorul creștinilor din oraș și a streinilor.
iar cu îndemnarea și osteneala celui mai sus zis pop Ra-
dul Teampea. Era gocimani Radul Pricop, și Petru Inaș.
anul 1733. Iulie 9 sau pus temelie ²⁾).

b) Extractum novum 1740. altare testatur inscriptio,
quae in ejus muro meridionali sic legitur : Vo imé otca i
sna i sggo duha ³⁾ cel vreadnic de laudă Dumnealui jupan

¹ Cu chirilice. Cf. traducerea lui Syrku în *Istoria beserecei Șchelor Brașovului* (Manuscript dela Radu Témpe) publicată de Sterie Stinghe. Brașov 1899, p. 215.

² Cu chirilice.

³ Cu slavone, în a căror lectură Popp părea mai puțin familiarizat.

Hristea Hagi Petru. Văzând gloata norodului, care la s. praznice nu încăpea în s. : biserică, cu îndemnare dumnezeiască bine cu voit a o mări făcând din temelie strane cu trudă și oltari, ajutând și jupâneasa Maria răposatului jup Gheorgăie Lebul socrul celui mai sus numit, în zilele protopopului Radu Teampea, pop Theodor Băran, pop Ecstatie Gridovici, pop Petcu Șohan (Hec authore primum calendarium ex Russico in Valachicum traductum prodiit Coronae 1733. in - 8 - vo.) i goč. Petcu Inaș. i goč. Radu Duma. Iul. 1. 1740¹).

p. 14 Vixit vero circa a. 1751 Eosthatus Grid archidiaconus, vir non minus doctus ac zelosus. Hic, suscepto pro colligendis eleemosynis in Russiam itinere, non modo insignia inde ecclesiastica vestimenta : verum et argenti non contemnendam summam ab Imperatrice Elisabetha secum attulit ; ex quo argento turris horologialis supra propilaeo Ecclesiae aedificata est. a)

a) Testatur hoc ipsa inscriptio, quae in turri literis auratis picta est, in hu[n]c modum :

Pia Liberalitate Elisabethae Petrovnae Monocera-
trix (?)² Totius Russiae Imperatricis Invictae His Sacer
Locus Est Renovatus. Anno 1751.

p. 15 Hucusque de ipso templo, ejus initiis ac progressibus ; nunc quaedam circa ejus Thesaurum.

De Supellectili argentea, quae in Ecclesia publice exposita est, ex Registro Anni 1798.

1. 1 Arca foederis argentea.
2. 2 Cruces argenteae magnae.
3. 3 Cystulae argenteae pro communicandis aegris.
4. 1 Cystula argentea cum SS. Reliquiis.
5. 2 Candelabra argentea.
6. 1 Crux argentea parvula.
7. 1 Thuribulum argenteum deauratum.
8. 3 Thuribula mere argentea.

¹ Cu chirilice.

² Semnul întrebării în manuscris.

- 9. 19 Lucernae argenteae coram imaginibus pendulae.
- 10. 1 Lucerna maxima cum 4 parvulis in meditulo.
- 11. 1 Crux argentea.
- 12. 12 Lucernae argenteae apud faeminas.

In Novo Oratorio.

- 12. 1 Crux argentea.
- 11. 6 Lucernae argenteae.

In Veteri Oratorio.

p. 15

- 15. 6 Lucernae argenteae.
- 16. 3 Evangelia bracteis argenteis obducta.

Coram B. M. V. in Atrio Templi.

- 17. 3 Ordines unionum orientalium.
- 18. 1 Ordo ex Gummi Mastigis.
- 19. 16 Aurei imperiales minores.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Coram B. M. V. in Fornice.

- 20. 5 Grana unionum.
- 21. 1 Torques argenteus circa colum.

Coram B. M. V. super pyla.

- 22. 10 Aurei imperiales. 3 Turcici, $1\frac{1}{2}$ Veneticus, $\frac{3}{4}$ aurei. 1 Auripendulum argenteum. 1 Crux lapide Iaspidis et granatis ornata.

Coram B. M. V. a sinistris.

- 23. 2 Paria auripendulorum deauratorum.
- 24. 2 Torques argentei.
- 25. 1 Colare unionibus ornatum.
- 26. 2 Ordines unionum.
- 27. 6 Aurei majores.
- 28. 30 Aurei minores.
- 29. 2 Duo flosculi argentei deaurati.

p. 16

Coram B. M. V. ante Altare.

30. 2 Ordines unionum.
 31. 1 Ordo granatorum.
 32. 2 Aurei dimidii.
 33. 5 Quadrantes aureorum.
 34. 1 Aureus parvus Turcicus.
 35. 1 Par auripenduli cum aliquot unionibus.

Coram B. M. V. in Choro sinistro.

- p 18 36. 1 Colare ex unionibus et granatis.
 37. 1 Aureus imperialis magnus.
 38. 2 Aurei imperiales ordinarii.
 39. $\frac{1}{2}$ Aurei imperialis.
 40. 4 Quadrantes aurei.
 41. 4 Granae unionum.
 42. 1 Crux cum adamantibus septem et duobus numismatibus.
 43. 1 Torques aureus cum aquilla.
 44. 3 Aurei magni imperiales.
 45. 3 Aurei integri.
 46. 18 Aurei dimidiati.
 47. 1 Crux argento obducta.
 48. 1 Aureus Turcicus.
 49. 1 Corona magna, unionibus dives.

Coram B. M. V. in Altari.

50. 2 Aurei Turcici.
 51. 4 Quadrantes aurei.

Appendix.

52. 1 Aureus Veneticus ad B. M. V. a sinistris.
 53. 1 Quadrans aurei ibidem.

De caeteris votis argenteis ad varias imagines pendulis.

- p. 19 54. 44 Coronae in oratoriis et atrio faeminarum.

55. 60 Oculi.
56. 51 Manus.
57. 34 Pedes.
58. 2 Cruces longiores.
59. 2 Lanceae argenteae.
60. 1 Stapes argentea apud S. Georgium.

Quid dicam de caeteris Ecclesiae apparamentis, vestibus sacerdotalibus auro et argento divitibus? Quid de calicibus, aliisque Thesauris, qui inclusi habentur, solum curatorum titubanti fidei, sine catalogo concreditis? et a quibus, dum mutantur nunquam ea, qua deberet, accuratatione repetitis? quae omnia, si in justum catalogum, prouti deceret, ac deberet, inferrentur; haberet sane, quo hospes cupidum animam vel legendo, quid dicam, oculis usurpando, pasceret.

Addam pro coronide seriem Parochorum, qui inde ab initio Ecclesiae praefuerunt, si quos partim in Diptychis, partim in aliis inscriptionibus hinc inde adnotatos inveni, una cum annis, quibus vixerunt, quos determinare potui. p. 20

Series Parochorum.

1. Petrus I.	1484
2. Bratus I. fere eodem tempore.	
3. Alde I.	
4. Petrus II. Alde I. filius.	
5. Petrus III. Brati I. filius	1495
6. Thomas I.	1541
7. Dobra I.	1547
8. Basilius I.	1572
9. Vojkula I.	1572
10. Ioannes I. fere eodem tempore	
11. Michael I. *)	1577

*) Hic ipse est, qui Michaeli Audaci per fauces Montium 1599 in Transylvaniam irruenti et Districtum Barcensem depopulanti cum Cyrillo Greissing projudice ob-

	12. Bale I.	1591
	13. Negoslaw I.	1592
	14. Constantinus I. filius Michaelis I.	1605
p. 21	15. Stan I.	1606
	16. Michael II. circa idem tempus. Mox Zernesticus Parochus	
	17. Demetrius I. intra	1606 et 1628
	18. Basilius II. filius Michaelis I.	1628
	19. Michael II. altera vice	1633
	20. Paulus I.	1633
	21. Georgius I.	1636
	22. Georgius II. filius Stan I.	1659
	23. Zmedu	1659
	24. Basilius III. Hobán	1659
	25. Ioannes II. Korbe	1659
	26. Radula I.	1659
	27. Basilius IV *) filius Basillii III.	1661
	28. Velkula I. filius Georgii I.	1661
	29. Stanku I. antea Parochus Türkösienſis	1671
	30. Opre I. Kipria Paroch. Hoszszufaluſienſis	1671
p. 22	31. Basilius V. filius Basillii IV.	1681
	32. Basilius VI. Grid	1686
	33. Christianus I. filius Stanku I.	1687
	34. Flora I. Bárányi	1692
	35. Radula II. Tempe	1724
	36. Theodorus I. filius Florae I.	1724
	37. Eysthatius I. filius Basillii VI. Grid	1724
	38. Ioannes III.	1733
	39. Petku (Petrus IV.)	1740
	40. Radula III. filius Radulae II. Tempe	1748
	41. Nicolaus I.	1748
	42. Boris I. filius Nicolai I.	1748

viam factus ita demulsit: ut Districtui parceret; dein 1604. a Magistratu ablegatus ad Serbanum Valachiae Principem discedens honorifice eum Coronam adduxit. Vid. Mich. Weiss. Chron. ms. sui temporis.

*) Ad Principem Valachiae Transalpinae 1673. Ablegatus. Vid. Chron. ms. Ecclesiae Bolgárszókiensis.

43. Demetrius II. Duma	1770	
44. Stephanus I.	1771	
45. Petrus V. filius Evsthatii I. Grid	1772	
46. Radula IV. filius Radulae III. Tempe	1772	
47. Georgius III. Bukur	1774	
48. Georgius IV. Hers	1774	
49. Georgius V. Radovits	1780	p. 23
50. Simeon I. Datko	1780	
51. Georgius VI. Duma	1786	
52. Evsthatius II. Katana	1793	
53. Georgius VII. Lebu		
54. Radula V. filius Radulae IV. Tempe	1794	
55. Ioannes IV. filius Stephani I.	1807	
56. Simeon II. Popovits	1809	
57. Nicolaus II. filius Petri V. Grid	1815	
58. Ioannes V. Theodorovits	1815	
59. Radula VI. filius Radulae V. Tempe	1825	

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Atque haec sunt, Comes Illustrissime! quae circa hanc Ecclesiam adnotare potui. Praestitsem forte et meliora et illustriora, si Archivo Ecclesiae, in quo tot veneranda antiquitatis monumenta asservantur, uti potuissem; et quae nunc susdeque ignorantia eorum, qui Ecclesiae praesunt, tamquam inutilia blattarum et tinearum pabula disjiciuntur; et quorum pretium ab illis ignoratur, neque illis, qui his prudenter uti scirent et vellent conceduntur.

Tantum.

Inclite Magistratus !

San. Quinque agitur annis, a quo sumptu Crone
que Medicus rego. La vero Deltavide, hu-
manitate atq; Moralitate praelium Medi-
cinalium celeberrimum, spero, Inclite Ma-
gistratus grati, qui in Mater summi-
Civium summa est diligentia, satis No-
tum esse. Quare, cum in Deltava Sper-
lusa atq; pro Medicis fondimacisti
funda esset, pro grati adpersuanda concu-
lta misit huc, et ad grati atq; con-
Odam me grati, sed volentibus: orag; humil-
linc Inclite Magistratum dignetur
michi Determinationem super mea Mora-
litate atq; Deltavide pro eo, que est in
suis humanitate impertire; cum ali-
quid sine hoc vel Malione verum me
Desio Deltavide ad habitura fructum.
In summo venerabilisq; cultu per se
veneratq; curatior.

Inclite Magistratus

Humilissimus Servus
Discl. Basil Papp
Med. Gorbos

In te sit Tuae, Illu serissime comes! in Res sacras
pneas, et Antiquitates Patrie Studium; sedes
sumus omnes, qui Te estate clapsa Corona
generati sumus. Nam postquam hanc horem
nigredere, prima tibi fuit cura non modo
Loca sacra, hinc discrimine, pie iuissent et ve
overandi; verum etiam de illorum iustis, fa
hisq; Docta iugiter. Defuit autem admissa
tionem Tuam Matera inter Ecclesia illa Polgar:
trickensis, qua ad S. Nicolaium dicitur. Nec im
merito. Nam loca eius Antiquitas spectatur,
sive Res eius pretiose, a pnis Primitivis Ve
ris ei abunde oblata considerantur; digna est,
eius uberius Nobilita a vicio debito Patcatur.
Quod vero a me, et non alio, eius Habitam ha
bere cupiveris: id unice humanitati Tuae tri
bendum est; cum ipse meam temeritatem
sri satis agnoscam. Ne tamen opinione illa,
quam de me conceperas, frustrare, omne
illud tempus, quod mihi a turbulenta patri
superevas, in id converti: ut, quid quid audiens
percepis.